

SOSYOLOJİ

Günlük Yaşamı Anlamak

Editörler:

Doç. Dr. D. Ali ARSLAN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ

Yazarlar:

Prof. Dr. Ayşe AZMAN - Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

Prof. Dr. Yaşar ERJEM - Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU

Doç. Dr. D. Ali ARSLAN - Doç. Dr. İlknur MEŞE

Doç. Dr. Şeref ULUOCAK- Yrd. Doç. Dr. Mümtaz Levent AKKOL

Yrd. Doç. Dr. Sedat BAY - Yrd. Doç. Dr. D. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ

Yrd. Doç. Dr. Ejder ÇELİK - Yrd. Doç. Dr. Uğur DOLGU

Yd. Doç. Dr. Ahmet MAZLUM

Yrd. Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ - Zehra SÖZER

Paradigma Akademi

SOSYOLOJİ, Günlük Yaşamı Anlamak

**Editörler: Doç. Dr. D. Ali ARSLAN, Yrd. Doç. Dr. Mustafa
ÇAĞLAYANDERELİ**

ISBN: 978-605-84547-7-4

Sertifika No: 32427

Matbaa Sertifika No: 21318

Her bölümün sorumluluğu bölüm yazarına aittir.

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

Tel: 0531 988 97 66

Mizanpaj: Fahri GÖKER

fahrigoker@gmail.com

Dizgi: Gürkan ULU

gurkanulu@gmail.com

Kapak Tasarım: Duygu DÜNDAR

dundarduygu@gmail.com

Matbaa Adres:

Ofis2005 Fotokopi ve Büro Makineleri San. Tic. Ltd. Şti.

Davutpaşa Merkez Mah. YTÜ Kampüsü

Güngören / Esenler

İSTANBUL

**Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni
olmaksızın hiçbir şekilde çoğaltılamaz.**

**Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile
satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.**

Paradigma Akademi – Eylül 2016

SOSYOLOJİ

Günlük Yaşamı Anlamak

Editörler

Doç. Dr. D. Ali ARSLAN,

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ

Paradigma Akademi – Eylül 2016

5.1. Küresel İklim Değişikliği ve Küresel Isınmanın Etkilerine Sosyolojik Bakış	492
6. TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARI.....	493
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	495
BÖLÜM: 19 TOPLUMSAL CİNSİYET VE YAŞAM	499
GİRİŞ	499
1. CİNSİYET (SEX) VE TOPLUMSAL CİNSİYET (GENDER) NEDİR?.....	500
2.TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİNDE CİNSİYETİN İNŞASI	502
3.ATAERKİLLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ...	506
4.KADINLARIN EV İÇİ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ.....	508
5.ERKEKLİK VE ATAERKİLLİK	510
6.EV İÇİ ATAERKİL ŞİDDET	512
7. ATAERKİL ŞİDDET VE AİLE.....	513
8. TAHAKKÜM DEĞİL, SEVGİ!.....	515
BÖLÜM: 20 NÜFUS VE TOPLUM	521
GİRİŞ.....	521
1. NÜFUSUN SOSYOLOJİK ÖNEMİ	524
2. NÜFUS BİLİMİN BİLGİ KAYNAKLARI	527
2.1. Türkiye’de Nüfus Sayımları.....	530
3. NÜFUSUN BİLEŞENLERİ.....	534
3.1. Doğum	534
3.2. Ölüm	538
3.3. Göç.....	540
4. NÜFUS TEORİLERİ.....	542
4.1. Klasik Nüfus Teorileri	542
4.2. Yeni Nüfus Teorileri.....	551
5. NÜFUS POLİTİKALARI	555
SONUÇ	559
ÖZGEÇMİŞLER	567

BÖLÜM: 20

NÜFUS VE TOPLUM

Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU⁴⁸

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ⁴⁹

GİRİŞ

Genel olarak nüfus denildiğinde 'bir toplum oluşturan tüm canlılar' anlaşılır. Ekolojide nüfus, aynı bir hayat çevresi (*biyotop*) içinde yaşayan ve birbirlerine bağlı olan ve tümü bir yaşam birliği (*biocoenoss*) oluşturan bitki ya da hayvan türlerini ifade eder. İnsan nüfusu ise farklıdır: İnsan belirli bir biyotop'a bağlı olmayan, akıcı, dış çevrenin etkisini azaltabilen, kendisini saran diğer canlılarla birleşmekten çok onlarla zıtlaşan, kendi aralarında evlenerek çoğalan bir varlıktır (Dönmezer, 1978: 72).

Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlük'te (t.y.) nüfus'un üç anlamına yer verilmiştir: 1. Kişi (örn. burada beş nüfus var). 2. Bir ülkede, bir bölgede, bir evde belirli bir anda yaşayanların oluşturduğu toplam sayı, popülasyon (örn. "Yedi nüfuslu haneye / Üç buçuk tayın yetecek" -O. V. Kanık). 3. Ortak bir özellik gösteren kimselerin bütünü (örn. Tarım

⁴⁸Arel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

⁴⁹Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

nüfusu. Gecekondu nüfusu). Demografi bu üç farklı anlamdan ikincisini esas almaktadır.

İnsan nüfusunun sürdürülebilirliği belirli birtakım toplumsal dengelerin varlığına bağlıdır ve bu dengeleri etkileyen çeşitli faktörler arasında en önemlisi demografik nitelikte olanlardır. Örneğin, ölümler doğumlardan çok oluyor ise nüfusun sürdürülebilirliği tehlikeye girer.

Nüfusbilim (*demografi*), nüfusun yapısını, hareketliliğini ve değişimini sayısal yönden inceleyen bilimdir. Ayrıca, evlenme ve boşanma gibi olayların belirlediği aile yapısı; çevre sağlığı ve hastalıklar ve kentleşme... gibi konular da nüfusbilimin ilgi alanına girer (Cerit, 1985: 105).

Nüfusbilimin başlıca veri kaynakları, nüfus sayımları, demografik olayları saptayan kayıtlar ve demografi konusunda yapılan araştırmalardır. Bu üç kaynağın yanı sıra, kişi ve kurumların gözlemleri de veri olarak kullanılabilir. Örneğin, bir doktorun tuttuğu günlükte yapmış olduğu işler düzenli bir şekilde kaydedilmiş ise, bu bilgilerden yararlanılarak doğum ve ölüm olayları incelenebilir (Cerit, 1985: 105).

Nüfusbilim, esas olarak güncel yapıyı ve hareketliliği saptamaya çalışır. Fakat bunun yanında, geleceğe ait tahminler (*projeksiyon*) yaptığı gibi, geçmişteki durumu da inceler. Nüfusbilimin geçmişle ilgilenen kısmına tarihi demografi denilmektedir (Cerit, 1985: 105).

Nüfus olgusu antik medeniyetlerden beri dikkate alınan bir meseledir. Eski Çin, Yunan ve Mısır dönemlerinde yöneticilerin toplanacak vergiyi ve askere alınabileceklerin sayısını belirlemek üzere zaman zaman haneleri ve erkek nüfusu saydıkları bilinmektedir. Ancak konunun bilimsel bir şekilde ele alınmaya başlaması 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da doğum ve ölüm oranları üzerine yapılan kapsamlı araştırmalarla olmuştur. 1662'de İngiliz istatistikçi John *Graunt* "Ölüm Kayıtları Üzerine Doğal ve Siyasi Gözlemler" adlı eserinde ölüm oranı tablolarını kullanarak ilk kez demografik analiz yapmıştır. Bu çalışmasıyla Graunt, epidemiyolojinin kurucusu olarak ün kazanmıştır. Nüfus bilimin gerçek kurucusu Achille *Guillard*'dır. Yazar demografi sözcüğünü ilk kez 1855'de "Beşeri İstatistiğin Öğeleri veya Karşılaştırmalı Demografi" adlı eserinde kullanmıştır. Demografi sözcüğü Yunanca *demos* ve *grafen* yani halkın (özelliklerini) yazmak anlamında sözcüklerden türetilmiştir. Nüfus sözcüğünün Osmanlıcası ise 'Nefs'dir (can, kişi) (Cerit, 1985; Danış, t.y.).

Nüfus bilim, kendi içerisinde iki çalışma alanına ayrılır. Nüfus bilim öncelikle, nüfus analizleri yapar. Nüfusun büyüklüğü, yapısı ve bileşimi

ve Nüfusun dağılımı ve nüfus hareketleri... Nüfus analizleri için üç temel konudur. Nüfus analizlerinin yapıldığı bu alana *formel demografi* denilmektedir. Nüfus bilim formel analizler yanında nüfus teorisi, nüfus politikası ve nüfus karakteristiklerini içeren çalışmalar da yapar. Bu tarz çalışmalara da genel olarak *sosyal demografi* denilmektedir.

Nüfus bilim, konusunu, sosyo ekonomik ve biyolojik içeriği içinde inceler, özellikle matematik metodu (istatistik) kullanır. Böylece biyolojik ve sosyal bilimler arasında bir köprü görevi yapar. Bir disiplin olarak nüfus bilim kökenini, ekonomi, istatistik, tıp ve biyolojiden almıştır (Dönmezer, 1978).

Nüfus bilimin alanının geniş ve göreceli olması nedeniyle bilimsel kimliği tartışmalıdır. Cem Behar (1946-) nüfus bilimi deneycilik (ampirizm), sınıflamacılık (taxonomy) ve şekilcilik (formalizm) kapanına sıkışmış, kavramsal ve teorik açıdan geliştirilememiş bir bilgi dalı olarak tanımlar. Bu eksikliklerinden dolayı da “bilim olarak adlandırılmayacağım” iddia eder. Behar’ın cevabı içinde saklı sorusu şudur: “Bir bilgi alanı olarak demografi aşağı yukarı üç yüz yıldır vardır. Diğer toplum bilimleriyle karşılaştırıldığında bu hiç de kısa sayılmayacak süre içinde nüfus bilim ne etkin bir tek kavramı, ne de kendi nesnesine ilişkin bir tek dört başı mamur teoriyi üretebilmiştir. Kendi nesnesini bilinçli bir biçimde algılamayan, kavram kullanmayıp teori üretmeyen bir bilgi dağarcığına bilim sıfatını yakıştırmak doğru mudur?” (Behar, 1982, 3-4; aktaran Danış, t.y.).

Cem Behar’ın eleştirileri “formel demografi” açısından haklı görülebilir. Ancak giderek daha çok önem kazanan “sosyal demografi” yaklaşımı bu eleştirileri geçersiz kılmaktadır. Demografik olguların neden ve sonuçlarına bakmadan, sadece onların kaydını tutmayı amaçlayan formel demografinin aksine, sosyal demografide olgular arasında bir nedensellik ilişkisi aranmakta ve böylece topluma dair derinlikli bir bilgi üretilmeye çalışılmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, bir toplumda bebek ölümleri olgusunu “formel demografi” yaklaşımı sadece sayısal bir veri olarak ele alır ve çeşitli niceliksel yöntemlerle elde edilen sonuçları yorum ve derinlemesine analiz yapmadan sunar. Oysa “sosyal demografi” bebek ölümlerine dair sayısal verileri hem tarihsel hem de mekânsal açıdan karşılaştırmalı olarak inceler, bu demografik olgunun farklı yer ve zamanlarda farklı ölçeklerde olmasını diğer toplumsal olgularla ilişki içinde açıklamaya çalışır (Danış, t.y.).

Bu ve başka örnekler göstermektedir ki nüfus bilim bağımsız bilim olsa da sosyolojiden ayrı düşünülemez. Günümüzde nüfus bilim,

genellikle, sosyolojinin bir dalı bile sayılmaya başlanmıştır. Örneğin Ferhunde Özbay (1944–2015) ‘nüfus sosyolojisi’ kavramını kullanılmaktadır ve sosyolojinin diğer dalları arasında onu önemsemektedir. Özbay şu değerlendirmede bulunur (2015: 13): “Kimileri sosyal demografi ile nüfus sosyolojisi arasında fark gözetmeye de ben nüfus sosyolojisine farklı anlamlar da yüklüyorum. Bana göre nüfus sosyolojisi eleştirel demografiyi de içerir. İktidarın nüfus projelerinin ve sonuçlarının sosyal bilimsel açıdan değerlendirilmesidir. Nüfus sosyolojisinin bir amacı da demografi ile sosyal bilimler arasındaki ilişkilerin gelişimini incelemektir”. Giddens’a göre de “...belli bir topluluktaki doğumları, ölümleri ve göçleri etkileyen etkenlerin büyük ölçüde toplumsal ve kültürel olmasından ötürü demografi genelde sosyolojinin bir dalı olarak görüle gelmiştir” (2012: 466).

Nüfus bilim ister bağımsız bir bilim ister sosyolojinin özel bir dalı olsun teori üretmediği eleştirisi doğrudur. Ancak bu 21. yüzyıl sosyal bilimlerinin geneli için geçerli bir sorundur. Örneğin kent sosyoloji de teori üretememektedir.

1. NÜFUSUN SOSYOLOJİK ÖNEMİ

İnsanların sayı ve özelliklerinin kaydedilmesi çok eski zamanlardan beri yapılagelen bir işlemdir. Böyle verilerin uygulamadaki yararı açıkça görülebilir. Örneğin, özellikle eski toplumlarda, savaşta silah taşıyabilecek yaşta erkeklerin sayısı, toplumun devamını sağlama bakımından çok önemli bir etken olabilir.

Bir ülke veya kent nüfusunun ne oranda artacağı veya azalacağı konusunda yapılan projeksiyonlar, konut, haberleşme, eğitim ve eğlence olanaklarının planlanması bakımından önem taşır. İçinde bulunduğumuz toplumun ve diğer toplumların sahip olduğu nüfus yapısını ve özelliklerini bilmeden yaşadığımız dünyayı anlamakta güçlüklerle karşılaşırız. Özellikle ülke yönetimi açısından, nüfusun doğum ve ölüm oranları, cinsiyete göre, yaş kümelerine göre, ekonomik etkinlik oranlarına göre, eğitim düzeyine göre, sağlık durumuna göre, kentli ve köylü oluşuna göre dağılımı, bu dağılımdaki değişmelerin yönü, bilinmesi çok gerekli ve yararlı olan bilgilerdir.

John R. Weeks’in iddiasına göre (kimilerine saçma hatta küstahça gelse de) ‘neredeyse her şey demografi ile bağlantılıdır’. Bu demografi her şeyi belirler demek değildir (2007: 5).

Nüfusun incelenmesi, aslında toplumun sosyal yapı şartlarının ortaya çıkarılması demektir. Nüfus, demografik, kültürel, sosyal ve ekonomik yönleriyle ele alınabilen özellik taşır. Örneğin ekonomik alanda, nüfusun

hem üretici hem de tüketici fonksiyonu vardır. Ekonomistler ve sosyologlar analizlerinde bu iki özelliği göz önünde tutarlar. Nüfus bir taraftan ülkedeki milli geliri meydana getiren diğer taraftan mal ve hizmetleri tüketen unsurdur. Nüfusun sosyolojik önemini gösteren bir başka örnek, nüfus miktarı ile ekonomik yönden uzmanlaşma arasındaki ilişkidir. Örneğin 70'li yıllarda Amerika'nın endüstri alanında, banyo sabunu imal eden bir işletmenin devam edebilmesi için, sabunu satın alan müşterilerin yılda 6 milyon banyo yapmaları gerektiği hesaplanmıştır. Görülüyor ki, bir toplumda gelişen endüstri, sermaye birikmesinin ve girişimci dehasının olduğu kadar geniş nüfusun da eseridir (Dönmezer, 1978: 86).

Toplumların nüfus miktarları ile sosyal olaylar ve toplum kültürü arasında çok yakın ilişkiler vardır. Örneğin, cinsiyet ve yaş farkları bütün toplumlarda kültürel anlam kazanmıştır. Geleneksel toplumlarda 'yaşlılık' erdem kabul edildiği halde modern toplumlarda 'gençlik' ekonomik gelişmeyi sağlayacak güç olarak daha çok önemsenmektedir. Günümüzde nüfusun yaşlanması toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır.

Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi kıtalarda ekonomik yönden geri kalmış ülkelerde çocukların ve gençlerin genel nüfusa oranı yüksektir. Buna karşın yaşlıların genel nüfusa oranı düşüktür. Ekonomik yönden ileri ülkelerde ise bunun tersi durum geçerlidir. Refah toplumlarında yaşlı oranı yaklaşık beşte birdir (%20). Görüldüğü üzere nüfusun yaş kompozisyonunun toplumsal gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkisi vardır. Kaba doğum oranı ekonomik yönden geri kalmış ülkelerde binde 50 dolayında olduğu halde Batılı refah toplumlarında binde 10 dolayındadır (Bk. Tablo 1). Nüfusun genç kalması ya da yaşlanması sosyoloğun dikkatini çeker. Şöyle ki, toplumda doğum oranı yüksek seyrediyorsa, bu, gelecekte daha çok okula, öğretmene ve işyerine gereksinim duyulacak demektir. Tersine, doğum oranı düşük seyrediyor ve yaşlı nüfus oranı artıyorsa, bu da sağlık hizmetlerine, yaşlılık hizmetlerine daha fazla yatırım ve olanak gerektirir. Özetle, toplum dediğimiz sosyal sistemi anlayabilmek için insan sayısını, yoğunluğunu, bileşimini, büyüme ve küçülme hızını bilmemiz gerekir (Akan, 2010: 102).

İnsanlar, dünya nüfusunun korkucu bir hızla artmasından endişe ediyor. 2050 yılına kadar, dünya üzerindeki insanların sayısının şu anki rakamın yüzde 37 oranında fazlasıyla, 9,5 milyara yükselmesi bekleniyor. Ancak bazı ülkelerde durum tam tersine işliyor: Nüfusları endişe verici bir hızla azalan ülkeler var ve bu durum yalnızca ekonomik büyüme değil, nüfusun sürdürülebilirliğiyle de ilgili! Washington merkezli

araştırma şirketi Population Reference Bureau'nun yaptığı bir çalışmaya göre, bazı ülkelerde nüfus 2050 yılına kadar yüzde 25 oranında azalacak (Anonim1, 2014).

Tablo 1: Seçilmiş Ülkelerde Nüfusun Yaşlanma Göstergeleri (2010-2050) (Anonim2, 2014)

	2010 nüfusu	2050 nüfusu	Azalma oranı (%)	65 yaş ve üstü nüfus (%) (2010)	Doğum oranı (%)
Rusya	141 920 000	128 674 000	10,7	13	1,3
Japonya	127 370 000	95 152 000	25,3	23	1,4
Almanya	81 524 000	71 410 000	12,4	20	1,3
Güney Kore	48 875 000	42 343 000	13,4	11	1,2
Ukrayna	45 864 000	38 273 000	23,1	16	1,5
Polonya	38 186 000	31 849 000	16,6	13	1,4
Romanya	21 434 000	18 235 000	15	15	1,3
Küba	11 246 000	9 725 000	13,5	12	1,6
Macaristan	10 000 000	8 940 000	9,6	16	1,3
Bulgaristan	7 542 000	5 894 000	21,9	18	1,6
Sırbistan	7 200 000	5 874 000	19,4	17	1,4
Gürcistan	4 638 000	3 591 000	22,6	14	1,7

Köylerden, şehirlere göç olayını sonuçlayan ekonomik kalkınma, ekonomik bakımdan az gelişmiş ülkelerde, iş bulma umudu ile yüz binlerce köylünün şehirlere göç etmesine neden olmaktadır. Dünyanın belirli şehirlerinin nüfusu sürekli büyümekte ve bu beraberinde pek çok sorun ortaya çıkarmaktadır.

Doğum ve ölüm oranındaki değişiklikler de bütün sosyal sistemde etki yapmakta ve sonuçlarını yansıtmaktadır. Hatta evlenme şekilleri de demografik faktörlerle sıkı biçimde ilgilidir. Örneğin, Hindistan'da ilkel bir grup oluşturan 'Toda'lar poliandri (bir kadının çok erkekle evlenmesi) uygulamakta idiler. Bu sistemi yürütmek için kadın nüfusunun az olması zorunluluğu nedeni ile kız çocuklarını öldürüyorlardı. Hindistan'ın sömürge yönetimi döneminde İngilizlerin bu vahşi âdeti sonlandırmaları üzerine demografik bir değişiklik meydana

gelmiş ve poliandri, fonksiyonel değeri kalmadığı için, kendiliğinden ortadan kalkmıştır (Dönmezer, 1978: 86).

Demografik bilgiler güvenilir oldukça, birçok uyumları yapabilmesi için insana artan ölçüde yararlar sağlamaktadır. Ulusların olası yükseliş ve düşüşleri, yaşama düzeyleri ve grupların kültür türleri, doğrudan doğruya nüfuslarının sayısı, özellikleriyle ve dağılışıyla ve bunların her birindeki olası değişmelerle ilgilidir (Akan, 2010: 102).

Didem Danış'a göre (t.y.) dünyada tartışılan bazı güncel konular aslında demografinin toplumsal, ekonomik ve siyasi gündemle ilişkisini göstermektedir. Örneğin bunlardan biri Fransa'da Sarkozy hükümetinin gündeme getirdiği emeklilik reformu tartışmasıdır. Bu olay, ilk bakışta siyaset, ekonomi, aile, kamu maliyesi gibi konularla ilgili görünse de kökeninde demografik değişimden kaynaklı sorunlara temas eder. Fransa'da kamuoyu 2010 yılı boyunca Fransız Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin emeklilik reformunu tartışmıştır. Emeklilik sisteminde öngörülen: 'Emeklilik yaşının ileri alınması' ve 'ödenmesi gereken prim sayısının artırılması gibi maddeler ülkede infial yaratmış ve yüzbinlerce kişi sokağa dökülmüştür.

Hükümetin emeklilik reformuna temel gerekçesi ise Fransa'da nüfusun hızla yaşlanması idi. II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa ülkelerinin pek çoğu gibi Fransa da hızlı bir ekonomik ve demografik büyüme dönemi yaşadı. "Muhteşem Otuz Yıl" olarak tanımlanan 1945-75 dönemi, nüfusun süratle arttığı, ekonominin canlandığı, sanayinin geliştiği yıllar oldu. Bu hızlı büyüme yıllarında nüfus alanında, hızla artan doğurganlıktan dolayı o döneme "bebek patlaması" (*babyboom*) yılları denildi.

Uzun yıllar görece sorunsuz işleyen emeklilik sistemi 1990'lardan itibaren ciddi bir krize girdi. Bunun başlıca nedenlerinden biri, II. Dünya Savaşı sonrasındaki "bebek patlaması" döneminde dünyaya gelenlerin yaşlanması ve 2000'lerden itibaren emekliye ayrılma yaşına gelmesiydi. Fransız devleti artan sosyal sigorta yükünü karşılayamaz hale geldi. Sonuçta, ciddi bir reform ihtiyacı doğdu.

2. NÜFUS BİLİMİN BİLGİ KAYNAKLARI

Nüfus bilimin temel bilgi kaynağı nüfus sayımlarıdır. Buna ek olarak çeşitli yaşamsal kayıtlardan ve sağlık başta olmak üzere çeşitli sosyal bilim araştırmalarından demografik bilgi elde edilmektedir. Modern dünyada demografik bilgileri toplayan, bunları analiz eden, raporlaştıran ve ilgili kişi ve kurumların hizmetine sunan kamu ve özel sektör

kurumları faaliyet göstermektedir. Örneğin Avrupa'da Eurostat ve Türkiye'de Türkiye İstatistik Kurumu bunlardan en bilinenleridir.

Dünyada ilk nüfus sayımlarının Babil'de (İ.Ö. 3800), Çin'de (İ.Ö. 3050), Sümer'de, Mısır'da (İ.Ö. 2750), Hint Krallığı'nda, Antik Yunan ve Roma'da yapıldığı biliniyor. Ancak sayım tarihleri hakkında çelişkili bilgiler var. Örneğin Çin nüfus sayımını İ.Ö. 2000 veya İ.Ö. 3000 gösteren kaynaklar var! Sayım tarihleri göreceli olduğu gibi bu dönemdeki sayımların bilimsel bir yönü de yoktu; devletin daha iyi yönetilmesi için (askere alma ve vergilendirme) haneler ve erkekler sayılıyordu (Danış, 2011).

Bundan yaklaşık 6000 yıl önce *Babil'de* yaklaşık her 6-7 yılda bir nüfus sayımı yapılıyordu. Bu sayımlarda insan ve hayvan sayısı esas alınmaktan başka tereyağı, bal, süt, yün ve sebze gibi besinler de sayılıyordu. İ.Ö. 3050'de Çin'de gerçekleştirilen sayımda nüfus 59.600.000 kişi tespit edilmişti. Bu sayımın (2 yıl sürdüğü gözönüne alındığında) oldukça doğru olduğu kabul edilir (Anonim 3, 2014). *Roma sisteminde* önemli bir unsur 'Nüfus Sayımı İdaresi' idi. Bu kurum her beş yılda bir vatandaşların sayısını ve 'mülklerini' kaydediyordu. Örneğin Roma İmparatoru Augustus zamanında yapılan bir nüfus sayımında Anadolu'nun nüfusu 13-15 milyon dolayında tahmin edilmiştir (Kıray, 1974). Kutsal kitaplar nüfus sayımından bahseder. Örneğin *İncil'de* Roma nüfus sayımlarının anıldığı ayetler vardır. İstanbul Kariye Müzesi'nde İsa'nın hayatını anlatan mozaiklerden bir sahnede valinin önünde vergi için yapılan nüfus sayımı resmedilmiştir. Tarih kitaplarında da nüfus sayımlarına yer verilmiştir. Örneğin Avrupa'nın en ünlü tarihi nüfus sayımı bilgilerinin 1086 yılında Kral William tarafından yazdırılan *DomesdayBook*'da kayıtlı olduğu söylenir. Normandiya dükü (Conqueror) William, 1066'da İngiltere'yi işgal eder ve Anglosakson mallarına el koyar. Böylece Anglosaksonlar ile Normanlar arasında malların mülkiyeti konusunda anlaşmazlıklar başlar. 1085'de Kral William, malların mülkiyetini belirlemek ve vergi, rant gibi konuları açıklığa kavuşturmak için, 1086'da bitecek büyük bir soruşturma başlatır. Soruşturmacılar ülkenin büyük bir bölümünü gezerek malların kime ait olduğunu ve değerini belirlerler. Bütün bunlar bir kitaba kaydedilir. Kitapta yazanlar kanun olarak kabul edilir ve kitaba itiraz edilemez. 12. yüzyılda, kesinliğinden ve gücünden ötürü kitaba, o zamanki İngilizce'de 'Doomsday' (kıyamet günü, hüküm günü) demek olan "Domesday Book" ismi verilir (Anonim 4). Güney Amerika kıtasının en eski uygarlıklarından olan *İnkalar*, bürokratik bir yapı göstermesine karşın yazıyı ve parayı bilmiyorlardı, ama sayma işlemi için 'quipu' adı verilen bir sistem (ondalık sayılamaya dayalı düğümlü sicimler) kullanıyorlardı.

Quipu-kamayoc adı verilen ve valiler tarafından nüfus sayımı yapmakla görevlendirilen memurlar da sayım işlemini quipu aracıyla yapıyorlardı. İnkalarda quipu yazının yerini almıştı: Quipu ("konuşma düğümleri") quechua dilinde 'düğüm' ve 'hesap' anlamına geliyordu. Quipu, doğal sayıların çeşitli renklerdeki sicimler üzerine düğüm silsileleri oluşturma yoluyla temsil edildiği işaretler bütünü, yani bir tür kodlama sistemi idi. Yazıya sahip olmayan İnkalar devlet yönetimi nüfus sayımını, istatistikleri, ambarlardaki stokların durumunu, hayvan sayısını, farklı halkların ödediği vergileri, devlet depolarına malların giriş-çıkışını bu yöntemle kaydetmekteydi. Arkeolojik ve antropolojik bulgu ve bilgilere göre, quipu sistemi yalnızca nümerik kayıtlar için değil, tarihsel olayların ve bazı (büyük) dinsel ritüellerin ya da öykülerin kaydedilebilmesi için de tıpkı yazı sistemi gibi kullanılabilmekteydi. Fakat günümüzde quipu'ların nümerik sistemi bilinmekteyse de yazıya ilişkin kullanımı henüz çözülememiştir. Quipu bir İnkalar icadı değildir, And Dağları bölgesinde İnkalardan önce de kullanılmaktaydı. Örneğin 4.500 yıl önce yaşamış olan Caral uygarlığının quipu sistemini kullandığı bilinmektedir (Anonim 5 ve Anonim 6). Modern nüfus sayımlarına yakın sayımlar 15. yüzyıldan itibaren başlamıştır. 1666 yılında Kanada'da 'New France' kolonisinde sayım yapıldı. İlerleyen süreçte; 1703'te İzlanda'da ilk tam nüfus sayımı yapıldı, ardından 1749'da İsveç'te, 1790'da A.B.D.'de, 1801'de İngiltere'de ve 1844'de Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfus sayımları yapılmıştır. Modern nüfus sayımlarının başlama tarihi 18. yüzyıl kabul edilir.

Günümüzde nüfus sayımları, en küçük idari birim bazında nüfus büyüklüğünün tespiti ve sosyal ve ekonomik niteliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır.

Modern nüfus sayımlarının üç temel özelliği taşıması gerekir: (1) Düzenli ve belirli aralıklarla yapılmalı, (2) Önceki sayımlarla karşılaştırılabilir olmalı ve (3) Ülkeler arası karşılaştırmaya olanak sağlamalıdır.

Nüfus sayımları iki farklı yaklaşım ile yapılmaktadır: 'De facto' ve 'De jure':

'De Facto' (Fiili) Sayım: Sayım anında bulunulan yere göre nüfus büyüklüğünün belirlenmesidir. Örneğin kişi başka bir ile gitmeye gitmiş ise o ilin nüfusuna dahil edilerek sayılır.

'De Jure' (Yasal) Sayım: Sayım anında bireyin yaşadığı (ikamet ettiği) yere göre hanehalkı ve nüfus büyüklüğünün belirlenmesidir.

Nüfus sayımları çoğunlukla beş veya on yıllık periyotlar ile yapılmaktadır. Kayıt sisteminin gelişmediği ülkelerde nüfus konularındaki verilerin güncelleştirilebilmesi ve bu alandaki bilgi eksikliğinin giderilmesi için nüfus sayımlarının kısa zaman aralıkları ile yapılması ihtiyacı duyulmaktadır. Ancak nüfus sayımları, kitledeki her bireye ulaşılarak bilgi alınan bir sistem olması nedeniyle ülke genelini kapsayan bir organizasyonu gerektirmektedir. Bu tür bir organizasyonun çok büyük bir maliyet ile yapılması sayım periyodunun belirlenmesinde en önemli kısıtı oluşturmaktadır (Dönmezer, 1978).

2.1. Türkiye’de Nüfus Sayımları

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan 19. yüzyıla kadar, askeri ve vergi amaçlı olarak büyük nüfus ve arazi sayımları yapıldığı bilinmektedir. Ancak, bu bilgilerin güvenilirliği tartışmalıdır. Nüfusa dair bilgiler çoğunlukla yabancı seyyahlara ve Osmanlı tarih kitaplarındaki betimlemelere aittir. “Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk nüfus sayımı çalışmalarının, Mustafa Nuri Paşa’nın *Netayicü’l-Vukuat* isimli eserinde bildirdiğine göre II. Selim zamanında (1566–1574), Barkan’a göre ise III. Murat zamanında (1574–1595) yapıldığı belirtilmektedir. Hammer ve Michoff ise 17. yüzyılın başında bir nüfus sayımı yapıldığını bildirmektedirler”. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) belgelerine göre Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1520–1530 yılları arasında (Mısır, Irak ve Tuna ötesi Avrupa hariç) nüfus 11.357.365 kişidir”. Avrupalı seyyahların somut veriye dayanmayan tahminlerine göre ise Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfusu 1785 yılında 32,0, 1788 yılında 50,0, 1804 yılında 29,5, 1807 yılında 26,8, 1817’de 25,3, 1822 yılında ise 24,1 milyon kişidir (Issawi, 1977; DİE, 1995; aktaran Hoşgör ve Tansel, 2010: 27).

19. yüzyıldaki sayımların ilki, II. Mahmut zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra yapılmıştır (1826–1828). Bu sayım Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle tamamlanamamıştır. “Enver Ziya Karal, II. Mahmut tarafından yaptırılan bu sayımın toprak-mülk sayımı olmayıp doğrudan doğruya nüfus miktarını belirlemeyi amaçladığını söylemektedir. Bu sayımın neticesi alınamamış olmakla beraber, genel nüfus sayımı yapılması yolunda ilk deneme olması açısından önemlidir” (Hoşgör ve Tansel, 2010: 27).

1831 yılında Osmanlı-Rus savaşının Edirne Anlaşması ile sonuçlanmasından hemen sonra, Rumeli ve Anadolu Sancakları ile kasabalarda yapılan sayım Osmanlı döneminde başarı ile sonuçlanmış ilk nüfus sayımıdır. Avrupa’daki ilk nüfus sayımının 1749 yılında İsveç’te ve Amerika’daki ilk nüfus sayımının 1790 yılında yapılmış olduğu göz

önüne alınacak olursa, arada pek fazla bir zaman mesafesi olmadığı söylenebilir. 1831 sayımında yalnızca erkek nüfus sayılmıştır. Toplanan bilgiler erkeklerin adları, lakapları, yaşları ve sakal ile bıyık durumları üzerinedir. Sayımın esas amacı askerlik yapabilecek çağdaki nüfusun saptanması olduğundan, erkeklerin sakal ve bıyık durumlarına ve bunların renklerine bakılarak kabaca bir yaş tahmini yapılmak istenmiştir. Ayrıca yaş konusunda bilgi toplanmış ise de, bu bilgilerin bazı kişilerde eksik olduğu, ayrıca yaş bildiriminde 0 ve 5 ile biten yaşlarda büyük ölçüde toplanma olduğu görülmektedir. Belki de yaş bildiriminde, bilerek veya bilmeyerek; birtakım yanlışlıklar yapılabileceğini düşünen yetkililer, yaş bilgisinin yanı sıra sakal ve bıyık durumunu saptamayı da gerekli görmüşlerdir. Müslüman erkek nüfusun yanında Müslüman olmayan erkek nüfus da ayrıca sayılmıştır. Bu şekilde cizye (kafa vergisi) vermekle yükümlü kişilerin sayısı saptanmak istenmiştir. Çoğu yerde sayılanların meslekleri konusunda da bilgi bulunmaktadır (Cerit, 1985). 1831 sayımından elde edilen sonuçlardan, Osmanlı İmparatorluğu'nun, bugünkü Türkiye'ye karşılık gelen sınırları içinde o tarihte 7-7,5 milyon kişi yaşadığı tahmin edilmektedir (Cillov, 1974; aktaran Hoşgör ve Tansel, 2010: 27).

1844 yılında orduda reform amacıyla yeni bir sayım daha yapılmış, ancak halkın, bu sayımı devletin vergi yükünü artırmak için yaptığını düşünmesi nedeniyle, çok fazla eksik bildirimde bulunması üzerine sonuçlar yayınlanmamıştır. 1844 yılında Padişah Abdülmecit tarafından yaptırılan ve hem kadın, hem de erkek nüfusun sayıldığı bu sayıma göre İmparatorluk sınırları içerisinde 36,5 milyon, bugünkü Anadolu sınırları içerisinde ise 10-10,5 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir (Cillov, 1974; aktaran Hoşgör ve Tansel, 2010: 28).

On yıl sonra (1854) başarısız bir nüfus sayımı denemesi ardından 1874'de tekrar nüfus sayımı yapılmış ve bu sayımda imparatorluk nüfusu 28,9 milyon, Anadolu nüfusu ise 12 milyon kişi bulunmuştur. 1874 nüfus sayımının değerlendirme süreci aynı yıllardaki Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle on yıl sürmüştür (Hoşgör ve Tansel, 2010: 28).

Osmanlı döneminde son nüfus sayımı 1878 yılında yapılmıştır. Bu sayımın "Osmanlı-Rus Harbinden hemen sonra yapıldığı ve sadece İstanbul da altı ay sürdüğü bilinmektedir. Bu sayıma Trablus ve Arabistan gibi yerler dâhil edilmemiştir. 1878 nüfus sayımı için ilk defa Nüfus Müdürlüğü kurulmuş, nüfus tezkereleri ile doğum, ölüm ve yer değiştirme gibi nüfus hareketleri kayıt ve takip edilmeye başlanmıştır (Nüfus Sicil Nizamnamesi). 1884 yılında ise dâhiliye nezaretine bağlı "Nüfus-u Umumiye Müdürlüğü" kurulmuştur" (Güvenç ve Shorter, 1971; aktaran Hoşgör ve Tansel, 2010: 28).

1831-1878 yılları arasında toprak kayıpları nedeniyle, Osmanlı İmparatorluğu nüfusunda azalma olmuş, buna karşılık, bugünkü Türkiye sınırlarına karşılık gelen topraklarda yaşayan nüfusta artış kaydedilmiştir. Bunun en büyük nedeni nüfusun doğal artışının yanı sıra, Rus işgali nedeni ile Kırım, Balkanlar ve Kafkasya'dan Anadolu'ya Müslüman nüfusun göç hareketidir (Hoşgör ve Tansel, 2010: 28).

1874 nüfus sayımı, Kurtuluş Savaşı öncesi Türkiye nüfusu hakkında tahmin yapabilmek açısından önemli bir kaynak ve hareket noktası teşkil etmektedir. Bütün bu sayımlarda yalnızca erkek nüfus kapsamıştır. Kadın nüfus ise tahmin edilebilmektedir (Cerit, 1985; Hoşgör ve Tansel, 2010: 28).

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ardından çökmüş bir İmparatorluğun yıkık temelleri üzerinde modern Türkiye'nin kurulması çalışmaları için, her şeyden önce mevcut nüfus miktarının, sosyal, ekonomik ve demografik nitelikleri ile beraber bilinmesi ve planlamaların bunlara göre yapılması gerekliydi. Bu nedenle bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün imzası ile 1926 yılında "Merkezi İstatistik Dairesi" adı ile bugünkü 'Türkiye İstatistik Kurumu' (TÜİK) kurulmuş ve hemen 1927 yılında genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. 1927 sayımında Türkiye'nin toplam nüfusu 13.648.270 kişi olarak tespit edilmiştir. İkinci nüfus sayımı 1935 yılında yapılmış ve bu tarihten sonra her beş yılda bir olmak üzere 1990 yılına kadar 13 kez 'De Facto' nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. 1990 yılından sonra ise nüfus sayımının her on yılda bir yapılması kararı alınmış ve bu kapsamda 22 Ekim 2000 tarihinde ülkemizde gerçekleştirilen 14. nüfus sayımında nüfus 67.803.927 kişi olarak tespit edilmiştir. 2007 yılında ise Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) geçilmiştir. ADNKS 'De Jure' yöntemi esas almaktadır. ADNKS verilerine göre, Türkiye'de ikamet eden nüfus 2015 yılında, bir önceki yıla göre 1.045.149 kişi artarak 78.741.053 kişiye ulaşmıştır. Nüfusun cinsiyet dağılımı (kadın-erkek) yaklaşık eşit orandadır.

Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarında nüfusun sosyal ve ekonomik karakteristikleri ile ilgili bilgiler hanehalkı, birey ve yerleşim düzeyinde toplanmaktadır. Toplanan bilgiler, yaş, cinsiyet, uyruk, doğum yeri, medeni durum, okuryazarlık ve eğitim, son haftaki ekonomik faaliyet, meslek ve doğurganlık konularını kapsamaktadır. Türkiye'de nüfus sayımı ile ortaya konan nüfusun ana karakteristiği aşağıda sunulmuştur.

1927 yılında Türkiye'de 63 il bulunmaktaydı. 1985 nüfus sayımından sonra yapılan idari yapı değişiklikleri ile 2000 yılında il sayısı 81'e yükselmiştir. 1927 yılında en yüksek nüfusa sahip üç il sırasıyla İstanbul,

İzmir ve Konya'dır. 2015 yılı verilerine göre ise Türkiye de nüfusu 1 milyonun üzerinde olan kent sayısı 20'ye çıkmış ve İstanbul'dan (14.657.434 kişi) sonra Ankara (5.270.575 kişi) ve İzmir (4.168.415 kişi) en fazla nüfusa sahip ikinci ve üçüncü iller olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin yüz ölçümü 769.604 km²'dir. Türkiye de kilometre kareye düşen kişi sayısı 1927 yılında 18 kişi iken, 2015 yılında beş kattan fazla artarak 102 kişiye yükselmiştir (TÜİK, 28 Ocak 2016).

İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı 2015 yılında %92,1'dir. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye hızlı kentleşen ülkeler arasında önde yer almaktadır (TÜİK, 28 Ocak 2016).

Türkiye'de kapitalizmin gelişimi, eğitim sisteminin gelişimi, kadınların çalışma yaşamına daha çok dâhil olması ve kentleşme ve bireyleşme gibi süreçlerin etkisiyle, Türkiye genelinde ortalama hanehalkı büyüklüğü azalmaktadır. 1955 yılında ortalama hane halkı büyüklüğü 5,7 kişi iken, 2015 yılında 3,5 kişiye düşmüştür. 2015 yılında ortalama hane halkı büyüklüğü 32 ilde Türkiye değerinin üzerinde olurken, 49 ilde ise Türkiye değerinin altında gerçekleşmiştir. İllere göre incelendiğinde, ortalama hane halkının en büyük olduğu il 7,04 ile Şırnak'tır. Şırnak ilini 6,36 ile Hakkâri ve 5,90 ile Şanlıurfa illeri izlemektedir. Ortalama hane halkı büyüklüğünün en düşük olduğu il ise 2,68 ile Çanakkale'dir. Çanakkale ilini 2,78 ile Eskişehir ve 2,79 ile Balıkesir illeri izlemektedir. (TÜİK, 28 Ocak 2016).

1927'den beri Türkiye'nin nüfusu sürekli olarak artış göstermiştir. En düşük yıllık nüfus artış hızı %10,6 ile 1940-1945 II. Dünya Savaşı döneminde, en yüksek yıllık nüfus artış hızı ise %28,5 ile 1955-1960 döneminde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin nüfus artış hızı yıllara göre incelendiğinde, 1945 yılından sonra %20'nin üzerinde olan nüfus artış hızının, 1985 yılından sonra azalma eğilimine girdiği görülmektedir. 1980-1985 döneminde yıllık nüfus artış hızı %24,9 iken, 1990-2000 döneminde %18,3 e düşmüş ve son yirmi yılda nüfus artış hızı yaklaşık %27 azalma göstermiştir (DİE, 2003). Yıllık nüfus artış hızı 2015 yılında %13,4 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 28 Ocak 2016).

Nüfus artış hızının azalmasına karşın, Türkiye'de kaydedilen 'net yenilenme hızı' hala nüfusun artmasına neden olacak düzeydedir. Net yenilenme hızının 1,0 olmasından sonra da önceki yıllarda kaydedilen toplam doğurganlık hızının ivmesi ile nüfus bir müddet daha artmaya devam edecek ve daha sonra durağanlaşacaktır.

Doğum yerine göre nüfus, göçün yorumlanmasında kullanılan göstergelerden birisidir. Ülkenin göç aldığı durumlarda yurt dışı doğumlu

olanların payı artmaktadır. Göç almadığı durumlarda ise ülkede doğanların payı zaman içinde önemli değişim göstermemektedir. 1935 yılında ülke nüfusunun %94,1'i Türkiye'de doğmuştur. 1945–1975 yılları arasında yavaş ve sürekli bir artış gösteren Türkiye'de doğanların oranı, 1975 yılında yaklaşık %100 e ulaşmıştır. 1980 yılında %98,1'e düşen bu oran 2015 yılına kadar aynı düzeyini korumuştur. Yurt dışında doğanlar içinde en yüksek paya Bulgaristan doğumlular sahiptir. Bunun yanında Almanya ve Yunanistan doğumlu olanlar da önemli bir paya sahiptir (DİE, 2003). ADNKS 2015 sonuçlarına göre ikamet ettiği ilde doğanların oranı %64,9 iken ikamet ettiği ilden farklı bir ilde doğanların oranı %31,3'tür. Ülkemizde ikamet eden nüfusun %2'sinin doğum yeri ise yurt dışıdır. Doğduğu ilde yaşayanların oranının en yüksek olduğu il %90,1 ile Kahramanmaraş'dır. Bunu %89,4 ile Şanlıurfa ve %89,1 ile Adıyaman izlemektedir. Doğduğu ilde yaşayanların oranının en düşük olduğu il %29,8 ile Yalova'dır. Bu ili sırasıyla %42,6 ile Kocaeli ve %43 ile Tekirdağ takip etmektedir. (TÜİK, 26 Nisan 2016).

Türkiye'de ortalama yaş 2015 yılında 31'dir. Ortanca yaş erkeklerde 30,4 iken, kadınlarda 31,6 olarak gerçekleşmiştir. Ortanca yaşın en yüksek olduğu iller sırasıyla Sinop (39,3), Balıkesir (38,8) ve Kastamonu (38,3) iken, en düşük olduğu iller ise sırasıyla Şanlıurfa (19,3), Şırnak (19,5) ve Ağrı (20,3)'dir (TÜİK, 28 Ocak 2016).

Türkiye'de 15–64 yaş grubunda bulunan (çalışma çağındaki) nüfusun oranı 2015 yılında %67,8 (53 milyon 359 bin 594 kişi) olarak gerçekleşmiştir. Çocuk yaş grubundaki (0–14) nüfusun oranı %24'e (18 milyon 886 bin 220 kişi) gerilerken, 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun oranı %8,2'ye (6 milyon 495 bin 239 kişi) yükselmiştir (TÜİK, 28 Ocak 2016).

3. NÜFUSUN BİLEŞENLERİ

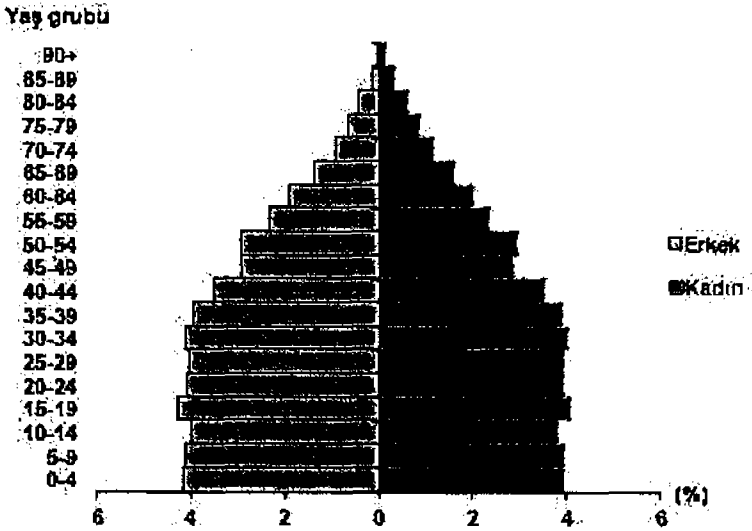
Nüfusunun değişmesi üç faktöre bağlıdır: Doğum oranı, Ölüm oranı ve Göç. Bu üç faktör, nüfus kütlesinin niteliğini, yaş ve cinsiyet dağılımını belirler. Yine bu üç faktör, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla karşılıklı bir etkileşim içinde gelişir.

3.1. Doğum

Üreme; 'doğumlar yoluyla insan nüfusunun artışı' olarak tanımlanır. *Doğurganlık* ise 'bir nüfusta canlı doğumlarla belirlenen gerçek doğum düzeyidir'. Doğurganlığın; 'Potansiyel Doğurganlık' ve 'Fiili Doğurganlık' olmak üzere ikili anlamı vardır. *Potansiyel Doğurganlık* 'Doğurganlık Gücü' olarak da bilinir. Bu bir kişinin ya da nüfusun biyolojik bakımdan çocuk doğurabilme yeteneğidir. Bu yeteneğin bulunmaması haline kısırlık denir. Herhangi bir doğum kontrol yöntemi

uygulanmadan gerçekleşecek olan doğurganlığa ‘doğal doğurganlık’ da denilmektedir. Tamamen teorik olarak, ergenliğe girer girmez hiçbir doğum kontrol yöntemi kullanmadan çocuk doğurmaya başlayan bir kadın 50 yaşına kadar ortalama 12 çocuk sahibi olabilir. Ancak her zaman çeşitli toplumsal ve kültürel faktörler devreye girdiği için (evlilik yaşı, süt verme süresi, cinsel tabular, vs.) hiçbir zaman tam anlamıyla doğal doğurganlıktan bahsedemeyiz. *Fiili doğurganlık* ise bir nüfusta canlı doğumların belirlediği fiili doğum düzeyidir. Geleneksel veya modern çeşitli doğum kontrol yöntemleri kullanıldığı için ‘yönlendirilmiş doğurganlık’ da denir.

Üreme ve Doğurganlık ile ilgili diğer kavramlar şöyle tanımlanmıştır (Üner, 1972):

Grafik 1: Nüfus Piramidi 2015 (TÜİK, 28 Ocak 2016)

Kaba Doğum Hızı: Bir yılda gerçekleşen canlı doğumların toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen orandır.

İşlenmiş Doğum Hızı: Bir yılda gerçekleşen tüm doğumların, doğum yapabilecek çağıdaki kadın sayısına oranı; anne-babanın yaşına, mesleğine, eğitim, gelir... düzeyine, yaşama yeri ve bölgesine göre dağılımını gösterir.

Toplam Doğurganlık Hızı: Bir yıl içindeki canlı doğumların üreme çağındaki (15–49 yaşları arasındaki) kadınların sayısına bölünmesiyle elde edilen sayıdır. Diğer bir ifadeyle, doğurganlık hızı, 15–49 yaşları arasındaki 1000 kadının ortalama doğurabileceği çocuk sayısını ifade eder.

Tüm Yenileme Hızı: Kız doğumların 15–49 yaşları arasındaki kadın nüfusuna oranı demektir.

Net Yenileme Hızı: Kız doğumlardan doğurma yaşına varıncaya kadar ölecek olanlar indirildikten sonra hesaplanan orandır.

Doğumda Beklenen Ömür: Belli bir yılda doğan nüfusun kaç yıllık bir ortalama ömür bekleyebileceğini gösteren bir sayı. Toplumsal – ekonomik ve kültürel koşullar içinde belirlenen ortalama yaşama süresi hesaplanırken, belli bir yıldaki toplam doğumlar sayısı alınır. O yılki ortalama ölüm oranının gelecekte de değişmeyeceği varsayımına dayanılarak, o orana karşılık olan sayı söz konusu doğumlar sayısından çıkarılır. Ve işlem böylece sürdürülür: o yıl doğan nüfusun en sonuncusu da ölünceye değin. Örneğin; 1970’de 1 000 000 çocuk doğmuş olsun. O yılki ölüm oranı da %1 ise, bir yıl içinde bu nüfus 10 000 azalacak ve 990 000’e düşecektir. Aynı ölüm oranına göre, 1971’de 9900 kişi azalacak ve 980 100’e düşecek, 1972’de 9801 kişi azalacak... kaç yıl sonra bu 1000 000 kişinin en sonuncu %1’i ölmüş olacaksa, 1970’deki beklenen ömür de o kadar yıl demektir.

Doğurganlık hızı tüm dünyada düşme eğilimi göstermektedir. Dünya doğurganlık ortalaması son 50 yılda 5,4’ten 2,1 çocuğa düşmüştür. ‘Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013’ (TNSA 2013) tespitine göre, Türkiye’de ‘toplam doğurganlık hızı’ (TDH) kadın başına 2,26 doğumdur. Bu sayı TNSA 2008 verileri ile bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye’de doğurganlığın ‘durağanlaştığı’ söylenebilir. Doğurganlık hızının yerleşim yerlerinin (coğrafi, ekonomik, kültürel vd.) özelliklerine göre farklılık gösterdiği bilinen gerçektir. TNSA 2013 tespitine göre, TDH kırsal alanlarda 2,73 çocuk olduğu halde kentsel alanlarda 2,10 çocuk düzeyine inmiştir. Ancak önceki araştırma verileri ile karşılaştırıldığında doğurganlık düzeyindeki kent-kır farkının giderek kapandığı tespit edilmektedir. Örneğin 1964–1967 yıllarında ‘toplam doğurganlık hızı’ 5,3 çocuk; ‘kırsal alan doğurganlık hızı’ 6,1 çocuk ve ‘kentsel alan doğurganlık hızı’ 3,9 çocuk olarak tespit edilmişti (Tümertekin, 1994 ve HÜ NEE, 2014: 60).

Yaşa özel doğurganlık söz konusu edildiğinde, Türkiye’de kadınların halen üreme çağlarının başlarında çocuk doğurma eğiliminde oldukları dikkat çeker. Türkiye’de doğumların %64’ü 30 yaşından önce meydana

gelmektedir. Gebelik ve doğum ile bağlantılı hastalık ve ölüm risklerinin en yüksek olduğu 20 yaşın altında ve 35 yaşın üzerinde yapılan doğumlar yaklaşık %20 oranında kalmaktadır. TNSA-2013’de, en yüksek yaşa özel doğurganlık hızı 25–29 yaş grubunda gözlemlenmiştir. Önceki araştırmalarda bu 20–24 yaş grubunda idi. Bu sonuç, Türkiye’de yaşa özel doğurganlık örüntüsünün değiştiğini ve doğumların ileri yaşlara ertelendiğini göstermektedir (HÜ NEE, 2014: 60).

Doğumların daha çok ‘evlilik kurumu’ içinde kabul gördüğü toplumlarda evlilik yaşı doğum oranlarını etkileyen önemli bir faktördür. Geleneksel değerlerin hâkim olduğu toplumlarda kızların ‘küçük yaşlarda’ evlenmelerine göz yumulmakta hatta desteklenmektedir. 20’li yaşların ortalarından itibaren evlenmeyen kızlar ‘evde kalmış’ olarak damgalanabilmektedir. Aynı şekilde erkeklerin de askerlik görevi öncesi bir mesleğe başlaması, askerlik görevi sonrası da mesleğini devam ettirirken ‘eli ekmek tuttuğu’ ve ‘engeli kalmadığı’ gerekçesiyle ‘hemen’ ‘baş göz olması’ beklenmektedir. 30’lu yaşlara geldiği halde evlenmemiş erkekler de ‘tohuma kaçtı’ sözüyle damgalanabilmektedir.

‘Az gelişmiş’ denilen toplumlarda ve daha çok kırsal alanlar ve gecekondu gibi (dayanışma ilişkileri ve kontrol mekanizmaları bakımından) homojen özellik gösteren geleneksel yapılarda ‘evlilik kurumu’ ve onun içinde gerçekleşen ‘doğum’ önemsendiği ve meşru kabul edildiği halde ‘gelişmiş’ denilen (daha çok Batılı) toplumlarda farklı anlayış ve değer sistemleri ortaya çıkmakta ve giderek yaygınlaşmaktadır. ‘Tek ebeveynli aile’ (*singleparenthouseholds*) olarak kavramsallaştırılan; evlenmemiş çocuğu/çocukları ile yaşayan tek anne ya da baba kompozisyonları daha çok boşanma veya eşlerden birinin ölümü sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte post-modern yaşama tarzlarının bir sonucu olarak kimi bireyler aynı evde eş istemediği halde çocuk sahibi olmayı tercih edebilmektedirler. Doğurganlığın bu yeni biçimine, daha çok Kuzey Avrupa ülkelerinde görüldüğü için ‘İskandinav aile ve doğurganlık modeli’ denilmektedir.

Resmi evlilik olmadan çift hayatı yaşanması ve *doğumların resmi evlilik dışında gerçekleşmesi* olayı tüm dünyada yaygınlaşmaktadır. Avrupa Birliği (AB) İstatistik Kurumu Eurostat’ın verilerine göre, evlilik dışı doğum oranı 1990’da %17 düzeyindeyken 2000 yılında %27’ye, 2011 yılında %39,5’e yükselmiştir. AB ülkeleri arasında evlilik dışı doğum oranı en yüksek üç ülke Estonya (%60), Slovenya (%57) ve Bulgaristan’dır (%56). Evlilik dışı doğum oranı en düşük üç ülke ise Yunanistan (%7), Hırvatistan (%14) ve Kıbrıs Rum Kesimi’dir (%17). AB’de evlenenlerin sayısı da düşmektedir. 1990’da her bin kişiden 6,3’ü

evlenirken, bu sayı 2000'de 4,4 ve 2011'de 4,1'e gerilemiştir (Anonim7, 01 Mart 2014).

Amerika'nın resmi istatistik kurumu olan ABD Sayım Bürosu'nun 'Amerikan Toplum Araştırması - 2011' verilerine göre; 2011 yılında ABD'de doğum yapan 4,1 milyon kadının %36'sı evli değildi. 2005 yılında evlilik dışı doğum yapan kadın oranı %'31 olarak tespit edilmişti (Nelson, 2013).

Türkiye'de 'evlilik dışı doğum oranı' bilinmemektedir. TÜİK'nun yayınladığı 'Doğum İstatistikleri' içerisinde bu 'demografik/sosyolojik' olguya ait veri sunulmamaktadır. İkinci veri kaynağı olarak, kamu ve özel sektör sağlık kurumlarının kayıtları incelenmek istendiğinde; bu tarz doğumların 'sosyal vaka' gibi belirsiz kavramlarla ve düzensiz olarak kayıt altına alındığı tespit edilmektedir.

3.2. Ölüm

Ölüm toplumun nüfus yapısını doğrudan etkileyen önemli bir olgudur. Nüfus bileşenlerinden birisi olan *ölüm*, "solunum ve kalp atımı gibi yaşama belirtilerinin sona ermesi" olarak tanımlanır. Ölenlerin sayısal ve nedensel olarak bilinmesinin halk sağlığı hizmetlerinin yerine getirilmesinde çok önemli yeri vardır. Ölüm nedeni istatistikleri; ölümlülük modellerini yer ve zaman olarak açıklamada, nüfus projeksiyonlarının oluşturulmasında, halk sağlığı programlarının desteklenmesinde ve araştırmalar için hipotez kurulmasında önemli bir veri kaynağıdır. Ayrıca, halk sağlığı değerlendirmeleri için gerekli bir veri olup, halk sağlığı istatistikleri sisteminin temelini oluşturmaktadır (Anonim8, 2014).

Ölüm nedeni istatistiklerine ilişkin bilgiler, TÜİK tarafından 1931 yılından itibaren derlenmeye başlanmış ve 1949 yılı sonuna kadar, "nüfusu en fazla olan 25 il merkezi", 1950-1956 yılları arasında "bütün il merkezleri", 1957 yılından itibaren ise "bütün il ve ilçe merkezleri" kapsam içine alınarak yayımlanmaktadır... Türkiye İstatistik Kurumu ile Sağlık Bakanlığı; Avrupa Birliği uyum sürecinde, ölüm nedeni istatistiklerinin AB standartlarına uyumlu hale getirilmesi amacıyla 2005 yılından itibaren 'Ölüm Nedeni İstatistikleri' konusunda proje yürütmektedir. Proje ile ölüm nedeni istatistiklerinin kalite ve güvenilirliğinin artırılması, ülkelerarası karşılaştırılabilirliğin sağlanması ve uluslar arası standartlarda ölüm nedeni istatistiklerinin üretilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; öncelikle Sağlık Örgütü standartlarında, yeni bir 'Ölüm Belgesi' geliştirilerek, elektronik ortamda web üzerinde çalışan Ölüm Bildirim Sistemi'nde (ÖBS) kullanılmaya başlanmıştır. ÖBS 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu sistem ile

ölüm nedenine ilişkin istatistiklerde kapsam ve kalitenin artırılması hedeflenmiştir (Anonim8, 2014).

Ölüm Nedenleri çok çeşitli olmakla beraber; (1) Organik ya da kronik hastalıklar, (2) Ateşli ya da salgın hastalıklar ve (3) Dış sebepler (örneğin kazalar) ...olarak üç ana grupta toplanabilir. Bunlardan en sık rastlanan ölüm nedeni birinci gruptur. Bu gruptaki hastalıklar arasında da kalp hastalıkları ve kanser başta gelmektedir. Bu konuda Dünya Sağlık Örgütü'nün 150 grupluk ayrıntılı sınıflandırma tabloları vardır.

Ölüm nedenleri zaman ve mekâna göre farklılık gösterir. 20. yüzyılın başında (verem, zatürre ve ishal gibi) 'bulaşıcı hastalıklar'dan ölümlerin oranı daha çok olduğu halde 20. yüzyılın sonunda (kalp hastalığı, kanser ve felç gibi) 'kronik hastalıklar'dan ölümler ilk sıraya yükselmiştir (Anonim9, 2014).

Türkiye'de ölüm nedenleri incelendiğinde, 2015 yılında ölüm vakası nedenlerinin %40,3'ünü (157.965 kişi) dolaşım sistemi hastalıkları, %20,0'sini (78.661 kişi) tümörler ve %11,1'ini de (43.566 kişi) solunum sistemi hastalıkları oluşturmuştur. Oranı düşük diğer ölüm nedenleri ise şöyle: Endokrin, beslenme ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan ölümler %5,0 (19.728 kişi); Sinir sistemi ve duyu organları hastalıklarından ölümler %4,9 (19.035 kişi); Dışsal yaralanma ve zehirlenmeye bağlı ölümler %4,5 (17.696 kişi) ve Diğer ölüm nedenleri %14,2 (55.778 kişi) (TÜİK, 24 Mart 2016).

Türkiye'de 2015 yılında dolaşım sistemi hastalıkları nedeniyle gerçekleşen ölümlerin %40,5'i iskemik kalp hastalığından, %24,3'ü ise serebro-vasküler hastalıktan kaynaklanmıştır. İkinci sıradaki tümör nedeniyle gerçekleşen ölümlerin %31,2'si gırtlak ve soluk borusu/bronş/akciğerin kötü huylu tümöründen kaynaklanmıştır (TÜİK, 24 Mart 2016).

Ölüm nedeni istatistikleri yaş gruplarına göre incelendiğinde; 2015 yılında dolaşım sistemi hastalıkları en çok (55 bin 980 kişi) 75-84 yaş grubunda, tümörlerin ise en fazla (21 bin 598 kişi) 65-74 yaş grubunda olduğu görülmüştür (TÜİK, 24 Mart 2016).

İkamet edilen ile göre ölüm nedenleri incelendiğinde; dolaşım sistemi hastalıklarına bağlı ölümlerin oranının en yüksek olduğu ilk beş il; Denizli (%54), Karaman (%50), Bolu (%49), Yozgat (%48) ve Adıyaman'dır (%47). Tümörler nedeniyle gerçekleşen ölümlerin oranının en yüksek olduğu ilk beş il ise sırasıyla; İstanbul (%25), Rize (%25), Kocaeli (%24), Edirne (%24) ve Ardahan'dır (%24) (TÜİK, 24 Mart 2016).

Ölümler ve hastalıklarla ilgili nüfus bilim kavramları şöyle tanımlanmıştır (Üner, 1972):

Kaba Ölüm Oranı: Bir yılda görülen tüm ölümlerin toplam nüfusa oranıdır. Başka bir ifadeyle kaba ölüm oranı; bin nüfusa düşen yıllık ortalama ölüm sayısıdır.

İşlenmiş Ölüm Oranı: Bir yılda görülen tüm ölümlerin yaş kümelerine, meslek kümelerine, gelir kümelerine, yaşanan yere veya ölüm nedenlerine göre dağılımını anlatır. Örneğin,

Yaşa Göre Özel Ölüm Oranı: Ölüm oranlarının yaşlara göre nasıl değiştiğini saptamak amacıyla hesaplanır.

Bebek Ölümü: canlı doğan bebeklerin birinci yaş gününe ulaşmadan ölmeleridir.

Bebek Ölümleri Oranı: Birinci yaş gününe henüz ulaşmamış bebekler arasında bir takvim yılında kaydedilen ölümlerin, o takvim yılındaki doğumlara oranlanmasıdır.

Ölü Doğumlar: Doğumdan sonra yaşama belirtisi göstermeyen bebeklerin doğumudur.

Doğumdaki Ölüm Oranı: Doğumdan sonraki 28 gün içinde kaydedilen çocuk ölümleri ile ölü doğumların birleştirilerek, canlı doğumlara ya da canlı ve ölü doğumlar toplamına oranlanmasıdır.

Doğumla İlgili Kadın Ölümleri Oranı: Doğumların binde kaç oranında annenin ölümü ile sonuçlandığını, annelerin doğumda karşılaştıkları ölüm tehlikesini gösterir.

Ölüm Orantısı: Trafik kazası veya salgın hastalık gibi tek bir özel nedenden dolayı olan ölümlerin sayısının, bütün diğer nedenlerden olan ölümlerin sayısına oranı.

Hastalık Görülme Oranı: Belli bir zaman döneminde ortaya çıkan yeni hastalık olayları sayısının, ortalama nüfusa oranlanması.

Hastalık Hüküm Sürme Oranı: Belli bir anda mevcut hastalık sayısının, ortalama nüfus başına ifadesi.

Hastalıkta Öldürücü Olay Oranı: Bildirilen belli bir hastalıktan hastalananlar içinde, öldürücü nitelikteki olanlarının oranı.

3.3. Göç

Göç tarihin her döneminde önemli bir nüfus bileşeni olmuştur. En genel anlamda belirli bir yerleşimde ikamet edenlerden bir bölümünün

(ve nadir olarak da tamamının) başka yerleşim birimlerine (genellikle kentlere) ikamet amacıyla hareket etmelerine göç diyoruz.

Yine genel anlamıyla iki türlü göçten söz edebiliriz: Ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen göçleri *iç göçler*, başka ülkelere yönelmiş olan göçleri de *dış göçler* olarak isimlendiriyoruz. İç göçler özellikle kentleşme hareketleri üzerinde etkilidir.

Dış göçler, bir ülke ile diğerleri arasında bir nüfus alışverişidir. Nüfus girişi ve çıkışı şeklinde olabilir. Girişler bir nüfus kazancının, çıkışlar ise bir nüfus kaybının nedeni olacağından bunlar arasındaki fark hesaplanarak katkısız (net) göç bulunur. Katkısız (net) göç, bir ülkenin ya da bölgenin iki yöndeki nüfus hareketleri sonunda net artık olarak bir nüfus kazancı mı elde ettiği yoksa bir nüfus kaybına mı uğradığını gösterir. Eğer fark artı ise buna net giriş (*immigration nette*), eksi ise buna da net çıkış (*emigration nette*) adı verilir.

İster iç ister dış göç şeklinde olsun, içeriye ya da dışarıya doğru olan göçün yıllık hacmini o dönemin genel nüfusuna oranlamak ve sonucu binle çarpmak yoluyla genel göç oranı hesaplanabilir. Böylece, bir bölge ya da ülkede belli bir dönem (yıl) için, bin nüfusa ortalama ne kadar göç hareketi düştüğü anlaşılır. Göç hareketi her iki yönde de olabileceğine göre, içeriye, dışarıya ve bir de bu ikisi arasındaki fark demek olan katkısız (net) göç oranı olarak üç genel göç oranı hesaplanabilir.

Genel göç oranları, bir nüfusun tamamını göç olayı ile aynı derecede ilgili sayarak, olayın önemi hakkında ortalama bir fikir verir. Oysa göç olayı örneğin cinsellik, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve meslek gibi niteliklere göre göçlerin nasıl değiştiğini saptayan özel oranlar gereklidir.

Göç etmek pek çok farklı nedene bağlı olan sosyolojik bir olgudur. Farklı göç türleri aşağıda tanımlanmıştır (Üner, 1972):

Mevsimlik Göç: Yılın belli dönemlerinde meydana gelen göçlerdir. Bu göçler genellikle tarım ve tarım dışı alanlardaki geçici işlerle ilgili göçler.

Gönüllü Göç: Göçe konu olanların kişilerin kendi isteklerine göre yaptıkları göçler.

Zorunlu Göç: Kamu yöneticilerinin bireyleri göçe zorlamalarıdır. Sınır dışı etme bu türlü göç hareketlerine örnektir.

Seçimli Göç: Bazı ülkelerin, göç politikalarının ve göçmen kabulü ile ilgili yasalarının sonucu olarak, yabancı ülkelere gelen göçmenleri belli özellikleri dikkate alarak kabul etmeleri.

Değiştirme Yoluyla Göç: Azınlıkların değiştirme yoluyla kendi yurtlarına dönmelerini sağlamak amacıyla ve genellikle iki ülke arasında sözleşmelere bağlı olarak yapılan göçler.

Kitle Göçü: Çok fazla sayıda kişilerin birlikte yaptıkları göçler. Bu göçler, kurtuluş amacıyla ya da herhangi bir felaketten kaçma nedeniyle birdenbire ortaya çıkabilir.

Kitle Boşaltması: Deprem, sel ve savaş gibi felaketler sırasında nüfusun güvenliğini sağlamak amacıyla, tüm nüfusun belli bir yerden diğer bir yere taşınması.

Mülteci: Genellikle kendi ülkesinde kalması, tehlikeli olan ya da göç etmesi için çeşitli baskılara uğramış ve kendi isteği ile başka bir ülkeye göç etmiş kişi.

4. NÜFUS TEORİLERİ

Nüfus bilim teori alanında gelişmemiştir. Mevcut nüfussal yaklaşım ve görüşleri klasik ve modern ayrımına tabi tutabiliriz.

4.1. Klasik Nüfus Teorileri

Nüfus hareketleriyle toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal etkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklayan ve tahmin eden görüşlere nüfus teorileri denilmektedir. Çok eskiden beri düşünürler nüfus konusunda çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler her ekonomik ve sosyal konuda olduğu gibi, zamanın toplumsal koşullarından büyük ölçüde etkilenmiştir.

Sadece dini veya siyasi düşüncelerle nüfus artışının gereğini ileri süren görüşler varsa da bunları birer teori saymak doğru değildir. Bu gibi görüşlere tarihte sık rastlanmaktadır. Örneğin Martin Luther "çoğalınız" yolundaki ilahî emir uyarınca ve "Tanrı her kulunun rızkını verir" inancıyla halka genç yaşta evlenmeyi ve çok çocuk sahibi olmayı telkin etmiş ve bu tez aşağı yukarı aynı esaslara dayanılarak diğer dinler tarafından da savunulmuştur.

Bir başka açıdan çeşitli yazarlar, nüfus artışını, özellikle uyruk sayısını devletlerin kudretini, saygınlığını ve dünyadaki mevkiini belirleyen en önemli etkeni gördükleri için istemişlerdir.

İlk Çağlardan itibaren birbirinden çok uzak iki gelişmiş kültürü temsil eden Çin'de ve Eski Yunan'da nüfusla ilgili görüşlere rastlanmaktadır.

Çin'de *Konfüçyüs* (İ.Ö. 551-479) ve diğer filozoflar fazla nüfus artışının işgücü verimliliğini kısıtlayacağı ve kitlelerin refah düzeylerini düşüreceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca tarım kesiminde ekilebilir

topraklarla toplam nüfus arasında ideal bir orantının bulunduğunu belirterek, nüfusun artması ve bu orantının bozulması halinde ölümlerin çoğalacağını savunmuşlardır (Güneş, 2009: 128).

Eski Yunan'da *Platon* (İ.Ö. 427–347) ve öğrencisi *Aristo* (İ.Ö. 384–322), toplumların ekonomik yönden kendilerine yeterli olabilmeleri ve kendilerini koruyabilmeleri için belli bir nüfus büyüklüğüne sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Ancak böyle bir optimum nüfusun üstündeki artışların önlenmesini anayasal bir hükümet biçiminin uygulanmasını güçleştirmemesi için zorunlu görmektedirler (Güneş, 2009: 129).

Ortaçağ, toplumların hayatına daha çok dinin hâkim olduğu bir dönemdir. *Hristiyanlık*, nüfusun sosyal yönlerine ağırlık vermiş ekonomik ve siyasi yönünü ihmal etmiştir. Bu dönemdeki genel eğilim nüfusun artışı yönünde olduğu halde Katoliklerin evlenmeyi insanın bir acizliği ve bekârlığı arzu edilir bir durum olarak görmeleri, nüfusun artışına müsait bir ortam oluşturmamıştır. Islahatçılar ise Katolik inanca hücum ederek evlenmeyi teşvik etmişlerdir (Güneş, 2009: 130).

14. yüzyılın İslam düşünürü *İbn-i Haldun* (1332–1406), nüfusun devrevi hareketlere konu olduğunu yazarak, ekonomik, siyasal ve psiko-sosyal faktörlerle yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir ülkede nüfus yoğunluğunun yüksek olmasının iş bölümüne imkân vererek toplumun refah seviyesinin artacağını ve askeri-siyasi emniyeti sağlamada etkili olacağını savunmuştur. İbn-i Haldun, iklimin, refah seviyesinin ve gıda rejiminin insan üzerindeki etkisi üzerinde de durup, refah ile nüfusun artacağına ve ölümlerin azalacağına işaret etmiştir. Düşünür, "Mukaddime" adlı eserinde; "Ancak daha sonra fetih ruhu ölüp, idareci ile beraber halk da lükse düşünce, vergiler artar, siyasi ve ekonomik alanda gerileme baş gösterir, nüfus da azalmaya yüz tutar" demektedir.

Asıl nüfus teorileri, nüfus artışının ekonomik etkilerinin, ihtiyaç maddeleri üretimini de dikkate alarak araştırılmasıyla başlamıştır. 15. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın başlarına değin Batı Avrupa'da egemen olan *Merkantilizm* (Ticari Kapitalizm), ekonomik, siyasal ve askeri alanda devletin güçlendirilmesini ön planda tutmuştur. Merkantilistler büyük ve hızla artan bir nüfusu toplumun gelişmesi yönünden yararlı görmüşlerdir. Merkantilistler, büyük bir nüfusu yalnız devletin siyasi ve askeri kudretini arttırdığı için değil, aynı zamanda gelişmesine çok önem verdikleri sanayinin bol işçi bulabilmesi için de zorunlu görmüşlerdir.

Daha çok Fransa'da 18. yüzyılın ikinci yarısında Merkantilizme karşı bir tepki olarak ortaya çıkan *Fizyokrasi*, nüfus konusundaki görüşleri de

Merkantilistler'den farklıdır. Fizyokratlara göre hızlı nüfus artışı tek üretken faaliyet olan tarımı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan tarımsal üretimi sınırlamadığı sürece nüfusun artmasında bir sakınca görmedikleri anlaşılmaktadır. Merkantilistlere göre nüfus artışı serveti arttırdığı halde fizyokratlara göre servet artışı nüfusu çoğaltır.

Bilimsel anlamda ilk gerçek teori *Robert T. Malthus*'a (1766–1884) aittir. Malthus, 19. yüzyıl iktisadi, siyasal ve sosyal düşünce sistemlerini büyük çapta etkileyen ünlü bir İngiliz düşünürüdür. Malthus'un yaşadığı dönemden önce İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde savaşlar ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle önemli bir nüfus artışı yoktu. Malthus'un gözlemler yaptığı dönemde yani 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk yarısında sanayileşmenin getirdiği elverişli koşulların da katkısıyla, Avrupa'da nüfus artışı hızlanmıştı. Fakat bütün ülkelerde halkın büyük çoğunluğu sefalet içinde yaşamaktaydı (Giddens, 2012: 468).

Malthus, 1798 yılında “Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde “halkın sefaletini ekonomik ve sosyal düzene bağlamak doğru değildir” görüşünü ileri sürer. Malthus halk kitlelerinin yoksullaşmasını doğal gelişmenin bir sonucu sayarak, bu durumun nüfus artış hızı ile beslenme olanakları arasındaki orantısızlıktan ileri geldiğini savunmuştur. Ona göre bütün canlılar gibi insanlar da mevcut beslenme olanakları üzerinde çoğalma eğilimi gösterirler. Eğer bu eğilim sınırlandırılmazsa nüfustaki artış sonsuzdur (Giddens, 2012: 468).

Özellikle Amerika'daki nüfus artışını örnek alan Malthus, nüfusun serbest bırakıldığı takdirde, her yirmi beş yılda bir kat artacağını ileri sürmüştür. Malthus'a göre nüfus 1, 2, 4, 8, 16, 32... şeklinde geometrik dizi halinde artarken, gıda maddeleri üretimi 1, 2, 3, 4, 5, 6 ...olarak aritmetik dizi biçiminde artmaktadır. Bu durum nüfusla gıda maddeleri arasındaki dengeyi bozmaktadır (Giddens, 2012: 468).

Ona göre bozulan bu dengeyi sağlamanın iki yolu vardır.

- a) Nüfus artışı serbest bırakılır, nüfus hızla artar ve beslenme olanakları yetersiz kalır, fakat savaşlar, bulaşıcı hastalıklar ve yoksulluk toplam nüfusun azalmasını sağlar.
- b) İnsani ve toplumsal açıdan doğru olmayan bu kötü durumlarla karşılaşmamak için, nüfus artışını önleyici kontrollere başvurmak gerekir.

İkinci görüşü benimseyen ve tavsiye eden Malthus liberal görüşlü iktisatçılardan yana olduğundan, devletin ekonomik ve sosyal yaşama

karışmasına taraftar değildir: Bu yüzden önleyici tedbirleri doğrudan bireylerden, ailelerden beklemektedir.

Malthus'un teorisi önemli etkiler yaratmış, çeşitli tartışmalara neden olmuştur. *Malthus'un Nüfus Teorisini üç farklı grup eleştirmiştir:*

1. **Sosyalistler**, sefaletin nüfus çokluğundan değil, işçinin hak ettiği ücreti almasını önleyen kapitalist rejimden doğduğunu ileri sürerek Malthus'a karşı çıkmışlardır. Nüfus konusunda K. Marx öncesi sosyalistlerle K. Marx arasında görüş ayrılıkları vardı. 19. yüzyıl sosyalistlerinin bir kısmı, sefalet önlenir ve daha adil bir toplumsal yapı kurulabilirse, daha verimli hale gelecek yeni ekonomik düzende nüfus artışının da yavaşlayacağını ileri sürmüşlerdir. Bazıları nüfus artışının ücretler düzeyini düşürmesine engel olmak için reformlar yapılmasını ve işçilerin örgütlenmesini önermişlerdir. K. Marx'a göre, Avrupa toplumlarının karşılaşmış olduğu aşırı nüfus sorunu insanların biyolojik güdülerinin değil, fakat kapitalist üretim sürecinin ürünüdür; işgücü talebini sınırlayan temel etken, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Ücretler düşük tutulduğu için toplam talep yetersiz kalmakta, dolayısıyla yatırım düzeyi de düşmektedir. Bu durum kapitalist toplumlarda nüfus veya işgücü fazlalığının nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Kaldı ki kapitalist sistemde sermaye sahipleri böyle bir işgücü fazlası doğmasını bilinçli olarak isterler. Marx toplumların kapitalist sistemden sosyalist toplum düzenine geçtiklerinde nüfus fazlası diye bir sorunun kalmayacağını, herkesin uygun bir işi olacağını ve artan refah düzeyi nedeniyle ailelerin daha az çocuk yapacaklarını ileri sürmüştür.

2. **Biyolojistler**: Biyolojik (organizmacı) görüş, nüfus artışı üzerindeki etkilerin hayvan ve bitkilerin artışı düzenleyenlerle temelde aynı olduğu görüşündedirler. Başlıca temsilcisi H. Spencer olan biyolojik ekol, eleştirilerini biyolojinin bazı bulgularına dayandırmıştır. Buna göre, organizmanın kompleksliği, farklılığı ve hareketliliği artıkcı doğurganlık

gerilemektedir. Dolayısıyla bireylerin gelişmesini ve üreme eğiliminin zayıflamasını beklemek gerekir. Nüfusun geometrik dizi ile artması söz konusu değildir.

- 3. Antropolojistler:** Kültürel açıklamaya göre, insanın çoğalmasında yine kendisi etkilemektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerde doğum oranlarındaki düşüş insanların kendi sayısal gelişmesini kontrol etmedeki yeteneğinin açık delilidir. Malthus'a karşıt iktisatçılardan F. Ust, bir alanın kaldırabileceği nüfus sayısının, toplumun hangi gelişme basamağında bulunduğuyla ilgili olduğunu; avcılıktan hayvancılığa, hayvancılıktan tarıma, tarımdan sanayiye geçilmesi ile bu sayının gittikçe arttığını ve yeni keşif ve ilerlemenin daha da artacağını, böylece nüfus meselesinde üretim sistemi ile uygulanmakta olan teknoloji ve bunları geliştirme imkânlarını hesaba katmak gerektiğini belirtmiştir.

Malthus'a karşıt bir başka görüş de Fransız sosyolog E. Durkheim tarafından öne sürülmüştür. Durkheim, nüfus yoğunluğundaki bir artışın, daha çok verimlilik sağlamak üzere, daha fazla işbölümüne yol açtığını düşünüyordu. Gerçekten, bu araştırıcı baskısının artan işbölümünün vuku bulması için gerekli bile olduğunu ileri sürmüştü.

19. ve 20. yüzyılda sanayi ülkelerinde yaşanan gelişmeler Malthus aleyhindeki fikirleri güçlendirmiştir. Nüfusun hızla artmasına rağmen, fert başına gelirin yükselmiş olması ve gelir artmaya devam ettiği halde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren doğurganlığın azalması Malthus'un teorisine olan inançları zayıflatmıştır.

19. yüzyılın sonunda Avrupa'da sanayi alanında büyük gelişmeler olurken kişi başına besin maddeleri tüketimi artmış, toprağın dekar başına üretimi yükselmiştir. Bu durum ekonomistlerin, ekonomik büyüme modelleri dışında, kaynak dağılımı, gelir dağılımı gibi konulara yönelmelerini sağlamıştır. İktisatçıların en çok ilgi gösterdikleri konu, herhangi bir toplumda nüfusun ulaşabileceği en yararlı ya da optimum bir büyüklüğün araştırılması konusu olmuştur. En genelde "acaba dünya üzerinde iyi bir hayat standardı ile en fazla ne kadar insan yaşayabilir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Bu soruya yanıt verenler arasında John Stuart Mill (1806-1873) "nüfus belli bir yoğunluğa (doygunluğa) ulaşınca kadar, nüfus artışlarının yararlı olacağını, bundan sonra kişilerin refah

düzeyini olumsuz yönde etkileyeceğini” belirtmiştir. Bugün genellikle kabul gören *Optimum Nüfus Teorisi*’ne göre de işgücü başına verimin en yüksek olduğu nüfus düzeyi, *en uygun nüfus* düzeyi olarak tanımlanabilir. Optimum nüfus teorisi, nüfus hacmi ve artışının üretimi tayin eden çeşitli faktörler üzerindeki tesiri göz önünde tutularak, belirli şartlar altında hangi nüfus hacminin var olan kaynakları, en verimli şekilde kullanıp, nüfus başına en yüksek üretimi sağlayacağı sorusuna yanıt olarak ortaya atılmıştır.

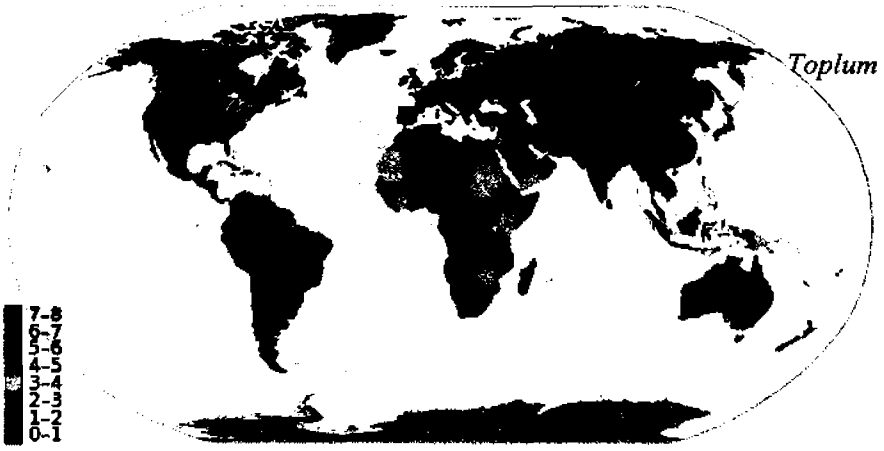
Kaynaklar ve teknoloji sabit tutulduğunda, emek hacmiyle diğer üretim faktörleri arasında nüfus başına üretimi maksimize edecek bir oran vardır. Nüfus optimum üzerinde seyrederken emek başına kaynaklar azalacağından fert başına gelir seviyesi düşer. Buna karşın nüfus optimum altındayken, nüfus artışı (nüfus artışı optimuma doğru yaklaşması halinde) emekle kaynaklar arasındaki oranı, optimal seviyeye yaklaştıracığından fert başına gelir, dolayısıyla refah seviyesi yükselir. Tek bir optimum değil, aynı şartlar altında şahsa, görüşe ve kabul edilen kriterlere göre çeşitli optimumlar vardır. Diğer taraftan yalnız ekonomik bakımdan değil, askeri ve idari bakımdan da optimum bir nüfus düşünülebilir.

Fert başına milli geliri maksimize edecek, refahı en yüksek seviyeye çıkaracağı düşünülen optimum nüfus kavramı, statik bir yaklaşımın ürünü olduğundan belirli bir zaman dilimi için geçerlidir.

Optimum nüfus teorisinin sabit saydığı faktörler zamanla değişebileceğinden teori, bir çok eleştiriye uğramıştır ve optimum nüfus yerine optimum nüfus artışı kavramı geliştirilmiştir. Buna göre; herhangi bir toplum için her dönemde geçerli bir tek optimum nüfus düzeyi söz konusu değildir. Onun yerine ekonomide belli bir sermaye birikimi ve teknolojik değişmeye en uygun nüfus artışı üzerinde durmak gerekir. Her alan kolayca verimlendirilebilecek doğal servetlerinin büyüklüğüne, tarımsal üretimin azalan verim kanununun ne derece etkisi altına girmiş olduğuna, üretim yapısına ve uygulanan teknolojiye göre belirlenen Optimum bir nüfus vardır. Her nüfus artışı, fert başına Milli Gelirin düşmemesi için yatırım yapılmasını gerektirir. İlave nüfusun istihdam edileceği işleri yaratmak, kendi hesabına çalışacakları araçlar ve işletme sermayesi ile donatmak, ayrıca konutların sayısını artırmak, eğitim, halk sağlığı, ulaştırma gibi hizmetleri genişletmek gerekir. Nüfus artışının ekonomik etkileri optimuma varmadan önce veya sonra gerçekleşmesine göre değişir. Optimum aşıldıktan sonra nüfus çoğalması halinde, ilave nüfusa iş sağlayabilmek için, uygulanmakta olan üretim yöntemlerini ve teknolojiyi iyileştirerek, optimumu yükseltmek gerekir.

Nüfus bilim analizlerinde pek çok görgül örnekte doğrulanan ve bu nedenle yaygın kabul gören teori '*Demografik Dönüşüm Teorisi*'dir. Bu teoriye göre, modernleşme (özel olarak sanayileşme) sürecinde nüfus artışı önce yüksek, sonra yavaş ve en sonunda da düşük hale gelir. Bu gelişimin her toplum için kaçınılmaz olduğu iddia edilir (Casterline, 2003: 210; Daniş, t.y.). Demografik Dönüşüm Teorisi ile Thomas Malthus'un nüfussal öngörüsü birbirine taban tabana zıttır. "Malthus artan refahın kendiliğinden nüfus artışı getireceğini savunurken, demografik geçiş savı sanayileşmenin sonucu olan ve nüfusu dengeleyip istikrarı sağlayacak ekonomik kalkınmaya vurgu yapar" (Giddens, 2012: 471; Yüceşahin, 2011: 14).

'Demografik dönüşüm' kavramını ilk kez Amerikalı demograf Warren S. Thompson (1887-1973) '*Dünya Nüfusunda Tehlikeli Noktalar*' isimli çalışmasında 1929 yılında kullanmıştır. Dünya çapındaki demografik verileri inceleyen Thompson, nüfus artış oranı itibarıyla ülkelerin üç gruba ayrıldığını tespit eder: (1) Doğum ve ölüm oranlarında hızlı düşüşler yaşayanlar (Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ve ABD), (2) Doğum ve ölüm oranlarında daha az düşüşler yaşayanlar (İtalya, İspanya ve Orta Avrupa) ve (3) Doğum ve ölüm oranlarında hiç düşüş yaşamayanlar. Thompson, demografik geçiş sürecini, toplumun ekonomik olarak belli bir gelişmişlik düzeyine ulaştığında, belli bir nüfus istikrar tipinin yerini bir başkasına bırakacağı üç aşamalı bir süreç olarak betimlemiştir. Thompson'un bu çalışması, daha 20. yüzyıl başlarında demografik dönüşümün çeşitli aşamalarıyla farklı coğrafi yollar izlediğini belirliyordu. Fransız Demograf M. A. Adolphe Landry (1874-1956) 1933'teki '*Demografik İnkılap*' isimli çalışmasıyla ve Amerikalı demograf Frank W. Notestein'in (1902-1983) 1953'teki '*Nüfus Değişiminin Ekonomik Problemleri*' isimli çalışmasıyla teorinin oluşmasına katkı sağladılar. Demografik Dönüşüm Teorisi'ne göre, sanayileşme sürecindeki bütün toplumlar kaçınılmaz olarak doğurganlık ve ölümlülük hızlarının yüksek olduğu bir aşamadan her ikisinin de düşük olduğu bir aşamaya geçiş yapacaklardır. Demografik dönüşümü dört ve beş aşamalı açıklayan modeller de bulunmasına karşın, Notestein tarafından geliştirilen ve sonrasında da yaygın olarak kullanılan demografik dönüşüm modeli üç aşamalıdır (Casterline, 2003: 211; Koç, 2010: 5; Giddens, 2012: 471):

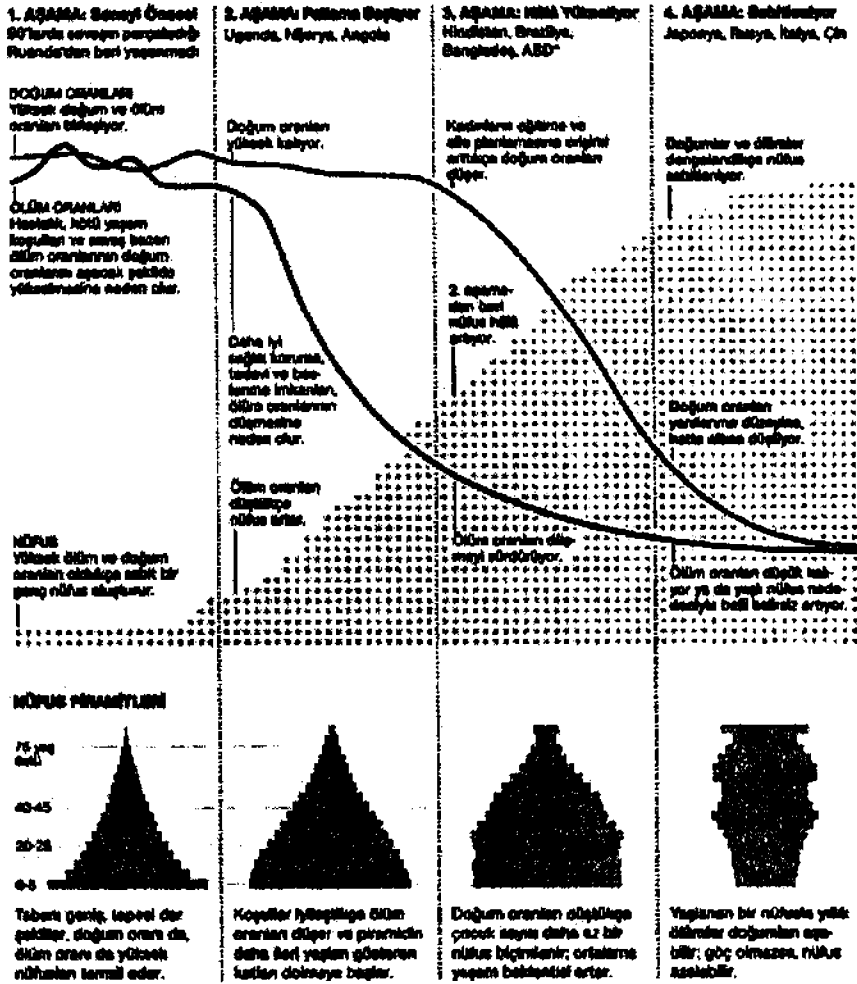
Harita 1: Dünya Doğurganlık Haritası2015

(Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Countriesbyfertilityrate.svg>)

1. Dönüşümün ilk aşamasında, yani sanayileşme öncesi aşamada hem doğum hem de ölüm oranı yüksektir. Her ikisi de yaklaşık binde 40 ve üzerinde seyretmektedir. Bu aşamada nüfus artışı ya çok yavaş meydana gelir ya da hiç meydana gelmez ve gerçekleşen çok sayıda doğum, bir o kadar ölümle az çok dengelenir.

2. Dönüşümün ikinci aşamasında, sanayi devriminin sonucu olarak iyileşen sağlık ve yaşam koşullarının etkisi ile ölüm oranı hızla düşmeye başlamakta; doğum oranındaki düşüş onu gecikmeli olarak takip etmektedir. Bu aşamada hızlı bir nüfus artışı söz konusu olmaktadır. Toplumlar 'nüfus patlaması' olayını bu aşamada yaşamaktadırlar.

3. Dönüşümün son aşamasında ise doğum ve ölüm oranları çok düşük düzeylere inmektedir. Her ikisi de yaklaşık binde 20 ve altında seyretmektedir. Bu aşamada ilk aşamada olduğu gibi nüfus artış oranı yine asgari düzeylere inmektedir. İlerleyen süreçte ölümlere göre doğumlar azaldığından toplam nüfus azalmaya başlar.

(Kaynak: National Geographic Türkiye, No: 117, Ocak 2011, s.84)

Demograflar bu ardışık değişimlerin yorumu ve son aşamanın ne kadar süreceği konusunda tam bir anlaşmaya varmış değillerdir. Batı ülkelerinde doğum oranları son bir yüzyıllık zaman zarfında pek de istikrarlı seyretmediği gibi, sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında olduğu kadar, sınıflar ve bölgeler dâhilinde bile doğurganlık oranları büyük farklılıklar sergilemektedir. Yine de bu ardışık değişimlerin modern toplumların nüfus karakteristiğinde meydana gelen esaslı bir dönüşümü doğru şekilde betimlediği genel olarak kabul edilmektedir (Giddens, 2012: 471). Aslında nüfustaki değişimin bu üç (grafikte dört) aşaması tarım toplumundan sanayi toplumuna ve oradan da bilgi

550

toplumuna doğru gelişen toplumların özelliğidir. Bu model, Batılı refah toplumlarında gözlenmiş ve çoğunda doğrulanmıştır. Türkiye'nin demografik değişimi de bu modele uygun seyretmektedir. Örneğin modelin üçüncü aşamasında ortaya çıkan nüfus patlaması olayını Türkiye 1960'lı yıllarda yaşamıştır. Türkiye şu an modelin dördüncü aşamasında bulunmaktadır.

Demografik dönüşüm teorisine yapılan temel eleştiri göçleri dikkate almamasıdır. Demograflar, gelecekte tüm dünyada ülke nüfuslarını belirleyen en önemli olgunun kitlesel göç hareketleri olacağını, *doğal artıştan* kaynaklanan genç nüfus fazlalığı yerini, göçleri de dikkate alan *gerçek artışa* bırakacağını öngörmektedirler (Danış, t.y.).

4.2. Yeni Nüfus Teorileri

Yeni nüfus teorileri, genel olarak, ekonomik-demografik modellere dayanmaktadır. Çalışmanın sınırlarını aşmamak adına, ekonomik değişkenlerin esas alındığı ve görece sosyal-kültürel değişkenlerin veriler çemberinin dışına atıldığı modellere burada yer verilmeyecektir. Bunu yerine, yeni nüfus teorisi (ya da daha doğrusu nüfus paradigması) olarak Boserup Modeli ve Büyümenin Sınırları Modeli genel hatları ile tanıtılacaktır.

Boserup Teorisi: Boserup'ın teorisinin özü şöyle: Malthus besin arzının nüfus büyüklüğüyle sınırlı olduğunu düşünürken, Boserup (1910-1999) bir sanayi öncesi toplumda nüfusta meydana gelebilecek herhangi bir artışın tarımsal teknolojilerdeki değişimi teşvik edeceğini, böylece daha fazla besin maddesi üretileceğini ileri sürer. Ona göre "*nüfus artışı tarımsal değişimin sonucu değil nedenidir; nüfus arttıkça arazi kullanımında yoğunlaşma yaşanır*". Böylece, nüfus artışı tarımsal kalkınmayı olanaklı hale getirir (Boserup, 1981).

Boserup, üretim yoğunluklarına göre sınıflandırılmış farklı arazi kullanış sistemlerini incelemiştir. Bu ise, ürün alma sıklığıyla ölçülmüştür. Bir uçta yer değiştirmeli tarım vardır: Bunda, en az yoğun durumunda herhangi bir arazi parçası bir yüzyıl içinde bir defadan az kullanılmış olacaktır. Öteki uçta ise, yılda bir defadan fazla ürün alınan çok ürünlü sistem bulunmaktadır. Boserup, kullanılan tarımsal teknikler ile arazi kullanış sistemleri arasında yakın ilişki bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna ek olarak, yeni tekniklerin uygulanmasıyla üretimin yoğunlaşmasındaki herhangi bir artışın, nüfus artmadıkça pek vuku bulmayacağını düşünmektedir. Eğer nüfus belirli bir noktadan fazla artmış ve daha fazla arazi kalmamışsa, nüfus başına tüketimi aynı düzeyde sürdürmek için nadas süresinin kısaltılması gerekecektir. Bu ise toprağın bereketini ve çiftçinin verimini düşürecektir. Bu tür nüfus artışı

durumlarında yeni teknikler avantajlı olacak ve bu yüzden de uygulanacaktır. Böylece, nüfus artışı tarımsal kalkınma ve besin maddeleri arzının artmasına neden olacaktır (Boserup, 1981; Mortimore, 2003: 933).

Boserup'in tezi insanların daha yoğun bir sistemin gerektirdiği teknikleri bildiği fikrine dayandırılmıştır. Nüfus arttığı zaman insan, böylece, bu teknikleri de benimsemeye istekli duruma gelir. Eğer teknikler hakkında bilgi elde edilemiyorsa, Boserup tarımsal sistemin belirli bir alandaki nüfus büyüklüğünü denetleyeceğini söylemektedir. Kimilerine göre tarımsal sistemleri basit bir şekilde üretim yoğunluğu bakımından tasvir etmesi eleştiriye açıktır. Bilindiği gibi, farklı sistem türleri belirli yoğunluklarda oluşmaktadır. Bununla birlikte, Boserup'in temel tezi olan "nüfus artışının tarımsal kalkınmayı zorunlu hale getirmesi" Malthus'unküne karşıt bir tezdur.

Büyümenin Sınırları Modeli: 1968 yılı Nisan ayında on ülkeden bilim adamları, eğitimciler, ekonomistler, sanayiciler ile ulusal ve uluslararası devlet görevlilerinden oluşan otuz kişilik bir grup Roma'da Lincel Akademisi'nde toplandılar. Bu topluluk daha sonra Roma Kulübü adını aldı. Roma Kulübü'nün amaçları içinde yaşadığımız dünya sisteminin değişik ve birbirine bağlı, doğal, ekonomik, sosyal ve siyasal öğelerine karşı daha derin bir anlayış sağlamak, bu yeni anlayışı dikkate sunmaktır.

Roma Kulübü'nün birkaç oturum süren ilk toplantısı "İnsanlığı Tehdit Eden Sorunlar Projesi" adını taşıyan bu projeye girişme kararıyla sonuçlandı. Söz konusu projenin amacı, tüm insanlığı huzursuz kılan bolluk içinde fakirlik, çevre bozulması, kontrolsüz şehirleşme ve benzeri sorunları incelemektir. Proje 1970'te Bern'de yapılan toplantılarda kesin şeklini aldı. Araştırma ekibi, dünyada ekonomik büyümeyi belirleyen ve bunun sonucu olarak da onu sınırlayan nüfus, tarımsal üretim, doğal kaynaklar, sanayi üretimi ile çevre kirlenme ve bozulması gibi beş temel öğeyi inceledi. Aralarındaki karşılıklı etkileşimlerin, denetim altına alınmadığı takdirde, insan sistemini Dünya'nın sınırlarına doğru götüreceği, bu süreç içinde onun taşıma kapasitesini doyuma ulaştıracağı açıklanmaya çalışılan rapor, belirtildiği gibi, 1972'de *Büyümenin Sınırları* adıyla yayınlandı (National Geographic, 2011).

Beş temel öğenin hepsi gittikçe artmaktadır. Bunlar, her yıl, matematikçilerin üstel büyüme dedikleri biçimde katlanarak artmaktadır. Ama bu artış aniden sabit sınıra eriştiğinde duracak ve bu dünyanın felaketi olacaktır.

Roma Kulübü'nün vardığı sonuç ve verdiği tavsiye özetle şöyle (Daly, 2003: 602–203; National Geographic, 2011):

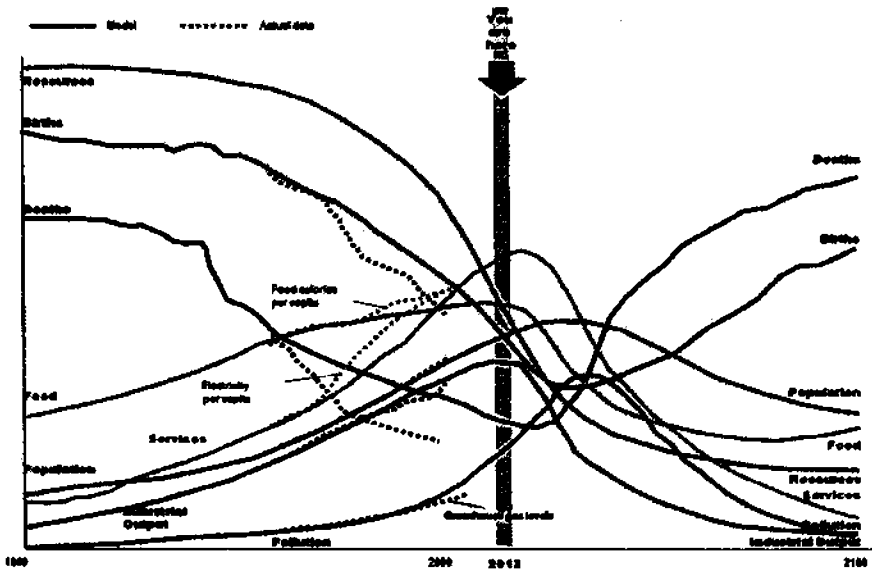
- (1) "Eğer dünya nüfusunda, sanayileşmede, kirlenmede, besin maddeleri üretiminde ve kaynakların boşalmasıdaki şimdiki artış eğilimleri değişmeden kalırsa, bu gezegende büyümenin sınırlarına 2100'lerde varılacaktır. En muhtemel sonuç da gerek nüfus ve gerekse sanayi kapasitesindeki oldukça ani ve kontrol edilemeyen düşüş olacaktır".
- (2) "Bu artış eğilimlerini değiştirmek ve uzun bir gelecekte de sürdürebilecek ekolojik ve ekonomik istikrar durumunu kurmak mümkündür. Dünyanın denge durumu, yeryüzündeki her bir insanın temel maddi ihtiyaçlarının karşılanabileceği ve her iki kişinin kendi potansiyelini gerçekleştirmede eşit olanağa sahip olacağı şekilde sağlanabilecektir."
- (3) Eğer dünya insanı birinciyi değil de ikinciyi kazanmak istiyorsa, elde etmek için çabalamaya ne kadar erken başlarsa, başarı şansı da o kadar yüksek olacaktır. "

Görüldüğü üzere, Büyümenin Sınırları Modeli'nde ileri sürülen fikirler, genelde, Malthus'un ön tahminlerini dikkat çekici bir şekilde hatırlatmaktadır. Ancak Malthus'un modeli gibi Büyümenin Sınırları Modeli de eleştirilmiştir. Buna göre model, dünyanın farklı kısımlarında neler yaşandığını ortaya koyamamıştır. Modelde nüfusun, kaynakların, tarımsal ve endüstriyel üretim ve tüketimin mekânsal dağılımı ihmal edilmiştir. Örneğin insanlar ve kaynaklar mekânda her zaman denk düşmemektedir. Bunların göreceli güçleri kadar göreceli dağılımları da dünyanın sorunlarının bir parçasını oluşturmaktadır. Öte yandan, model, kaynakların tüketilmesi konusunda üstel bir artışı vurguluyorsa da yeni kaynakların keşfedilme olasılığı vardır ve keşfedilmektedir.

Bu tür eleştiriler ve "Büyümenin Sınırları"nın kötümser görüşünün yarattığı dünya çapındaki etki ve tepkiler karşısında Roma Kulübü *Dönüm Noktasındaki İnsanlık* adıyla ikinci raporunu yayınladı. Bu ikinci modelde birincisinin savunduğu büyümeyi durdurma ya da büyümeme yerine "organik büyüme" ya da "farklılaşmaya dayanan büyüme" yaklaşımı benimsendi. Bu yaklaşıma göre, *büyümenin gerçek sınırları sosyal, siyasal ve yönetsel niteliktedir*. Büyümenin Sınırları'nda ortaya konulmuş bulunan global felaket ancak yeni bir siyasal, sosyal ve ekonomik düzenle önlenabilir. İkinci Rapor'un asıl önemli olan yanı, sorunların asıl kaynağı olan bölgesel farklılıklar ve eşitsizlikleri dikkate

almasıdır. Dünya sorununu kontrol altına almada insanın sosyal ve siyasal kurumlar üzerinde etkili olma yeteneğine sahip olduğu da ayrıca belirtilmiştir. "Dönüm Noktasındaki İnsanlık" sonuçta: İçinde bulunduğumuz bunalımların geçici değil, devamlılık taşıdığını; bunalımların çözümünün küresel sistemi dikkate alarak uzun süreli çabalarla mümkün olabileceğini vurgulamakta; özellikle çözümün ekonomi biliminin bugünkü niteliğinde olduğu gibi, dünyayı birbirinden ayrılmış, tecrit edilmiş parçalardan ibaret sayan bir sistem anlayışı ile mümkün olmayacağı, gerçekten gerekli olanın ise geniş bir bütünleşme anlayışı olduğu üzerinde durmaktadır (Daly, 2003: 603; National Geographic, 2011).

"Dönüm Noktasındaki İnsanlık" raporunda dünyanın bir bütün olduğu fikri önem taşımaktadır. Bu husus şu ifadede açıkça belirtilmiştir: "Bundan böyle dünya 150 ülke ile siyasal ve ekonomik bloklardan oluşan, bir topluluk olarak düşünülmemelidir. Dünya, daha çok karşılıklı bağımlılıkların söz konusu olduğu bir küresel sistem oluşturan ülkeler ve bölgeler bütünüdür".

Grafik 3: Büyümenin Sınırları Modeli

(Kaynak: <http://socialmakeingeconomies.studiosuperfluo.com/wp/wp-content/uploads/2014/11/limits-to-growth.jpg>)

5. NÜFUS POLİTİKALARI

Birleşmiş Milletler'in (BM) tanımına göre 'Nüfus Politikası'; "...nüfusun büyüklüğü ve artış hızı, yersel dağılımı ve demografik nitelikleri etkilemek amacı ile ekonomik, sosyal ve diğer toplumsal hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak amacı ile hazırlanan tedbirlerdir" (UN, 1972; aktaran, Peker, 1991: 104).

Nüfus politikalarını belirleyen temel ölçüt 'doğurganlık'tır. Doğurganlığın 3 modeli söz konusudur. Bunlardan biri nüfus politikaları ile ilgilidir.

Doğurganlığın evriminde geçerli olan 3 model özetle şöyle (Danış, t.y.):

1. *Kendiliğinden (Evrimsel) Değişim Modeli:* Sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere bağlı olarak doğurganlık hızı değişir. Sanayileşme, eğitim seviyesinin artışı, kadınların ev dışında ücretli işlerde çalışması bu sebepler arasındadır. Avrupa'da 19. yüzyılda düşmeye başlayan doğurganlık hızı, ölüm oranlarındaki azalmadan sonra inişe geçmiş ve bu düşüş çok uzun bir süreye yayılmıştır.
2. *Müdahaleyle Değişim Modeli:* Çeşitli nüfus politikalarına bağlı olarak daha hızlı bir düşüş yaşanır. Tipik bir örnek Çin'dir. Komünist yönetimin 1970'lerin sonunda başlattığı 'tek çocuk politikası' Eylül 2002'de yasa haline gelmiştir. Çok katı denetim ve ceza politikalarının uygulandığı bu nüfus planlama politikası Çin'de doğurganlığı radikal bir şekilde düşürmüştür. 2013 yılı itibarıyla 1,35 milyar olan Çin nüfusunun 2050'de 1,6 milyar olacağı ve böylece dünyanın en kalabalık ülkesi statüsünü Hindistan'a bırakacağı öngörülmektedir.
3. *Kriz (Ani Değişim) Modeli:* Savaşlar, çevresel krizler veya beklenmedik afetlerle doğurganlığın ani düşüşü anlamına gelir. Örneğin, kıtlık ve kuraklık pençesinde boğuşan bazı Afrika ülkeleri bunun tipik örneklerini sergiler.

"Yirminci yüzyılın ortalarına kadar ülkeler, nüfusun sayısal olarak fazlalığını güçlü olmak için gerekli ve yeterli bir faktör olarak görüyorlardı. Ancak günümüzde nüfusun sayısal fazlalığından çok,

nitelikleri üzerinde durulmaktadır. Nüfus miktarı ve özellikleri ile ülkelerin kalkınmaları arasında ilişki kurulmaktadır”. Küreselleşme sürecinin etkilerinin arttığı günümüzde, özellikle uluslararası sermayeden daha çok pay kapma yarışında olan ülkeler için nüfus aşırı ise yol açtığı çeşitli sorunlarla rekabetten alıkoymaktadır, diğer taraftan nüfus çok az artıyor veya eksiliyorsa bu sefer ülkenin varlığını ve geleceğini tehdit etmektedir. İşte bu nedenlerle en uygun (optimum) nüfus için nüfus artış hızının düşürülmesi veya yükseltilmesi hedeflenmektedir. Ama bu her zaman ve her ülke için çok da kolay değildir (Oruç vd., 2010: 31).

Farklı zaman ve mekânlarda geçerli olmak üzere, dünyada üç farklı nüfus politikasının uygulandığı gözleniyor:

1. *Nüfus artış hızını azaltmak* amacıyla uygulanan nüfus politikası. Çin ve Hindistan gibi ülkelerde uygulanmaktadır.
2. *Nüfus artış hızını artırmak* amacıyla uygulanan nüfus politikası. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanmaktadır.
3. *Nüfusun nitelik ve niceliğini iyileştirmek* amacıyla uygulanan nüfus politikası. Özellikle (Türkiye gibi) gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaktadır.

Bu üç amaçtan birisine hizmet edecek olan belirli bir nüfus politikası uygulamada üç alana müdahale ediyor: Birincisi, nüfusun büyüklüğünü etkilemek amacıyla uygulanan üreme politikalarıdır. İkincisi ölüm ve hastalık oranlarını etkilemek amacıyla uygulanan sağlık politikalarıdır. Üçüncüsü ise, göç ve kentleşme politikalarıdır (Özberk, 2006: 3).

Nüfus politikalarının amacı ve müdahale alanları belirlenmiş olmakla birlikte ‘başarı’ görece bir durumdur. Çünkü belirli bir nüfus politikası yatırım ve istihdam, okullaşma, ana-çocuk sağlığı, arsa ve konut üretimi, kent ve bölge planlama gibi daha genel sosyal-ekonomik politikalarla iç içedir. Nüfus politikasının öteki kamusal politikalarla öncelik, ilkeler ve zamanlama gibi konularda ‘eşgüdümü’ her zaman için sağlanamayabilir.

Dünya üzerinde nüfus artış hızı zaman ve mekâna göre farklılık göstermiştir. 30–40 yıl öncesinde Güney Asya, Orta ve Güney Amerika doğal artış oranının en fazla olduğu yerler iken 1970’lerin sonlarında Afrika Kıtası nüfus artışında öne geçmiştir. Sanayi devrimiyle beraber nüfus patlaması yaşayan ve dünyanın diğer bölgelerine göç veren Avrupa ülkeleri ise şimdi en düşük nüfus artış hızına sahiptirler (Oruç vd., 2010: 32).

Türkiye’de nüfus planlaması programının uygulanmasına 1965 yılında başlanmıştır. Ancak o yıllarda planın öngördüğü hedeflere ulaşılammış hatta 1955–1965 döneminde nüfus patlaması yaşanmış; nüfus artışı %28,5 oranında gerçekleşmiştir. 1960’lardan günümüze nüfus artışı sistemli olarak azalma eğilimine girmiştir. Türkiye’nin 2015 yılı nüfus artış hızı %13,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de bugünlerde başta hükümet olmak üzere belirli çevreler ‘nüfusu arttırma’ politikasını öne sürerken, bu politikaya karşı olanlar ‘mevcut nüfusun niteliğini iyileştirme’ politikalarını savunmaktadırlar.

Nüfus atışından yana olan görüşlerin temel önermeleri şöyle sıralanır (Yanardağ, 2003):

- Ekonomik fırsatlardan ve avantajlardan yararlanmak.
- Devletin askeri ve siyasi güç kazanması.
- Nüfusun artışıını özendiren dinsel değerlere saygı. Nüfus artışını destekleyen görüşlere göre, nüfus artışı büyümenin uyarıcı ve önemli bir faktörüdür ve şu avantajları sağlar:
- Sınırlı nüfus, yapısal değişimleri önler ve kalkınmayı geciktirir. Başka deyişle, nüfus artış hızının düşmesi ülkede iktisadi durgunluğa ve sosyal hareketsizliğe sebep olur.
- Sınırlı nüfus, büyük ölçüde yeni ihtiyaçlar doğurmaz ve daha fazla üretimi zorunlu kılmaz. Bu yüzden, daha çok ekstansif (geleneksel) üretim teknikleri devam eder.
- Sınırlı nüfus, işbölümünü geliştirme yönünde uyarıcı bir faktör olamaz.
- Az nüfuslu ülkelerde, yatırımlardan kişi başına düşen maliyetler yükselir. Altyapı yatırımları büyük sermayeyi gerektirdiğinden, kişi başına daha fazla sermaye düşecek ve maliyetler yükselecektir.
- Genç nüfus, bugün kısa dönemde topluma belki yük olabilir fakat uzun dönemde dinamik bir faktör halini alabilir ve yenilik yaratan bir güce dönüşebilir. Yaşlı nüfus daha çok, statik bir görüğe sahiptir, pek yaratıcı değildir.
- Nüfus atışı ile sadece tüketiciler değil, üreticiler de artar.
- Nüfus artışı, karları kamçılacağı için sermaye birikimini hızlandırır ve üretim hacmi üzerine etki yapar.

- Nüfus artışı, tüketimi uyarır ve teknik yeniliklere imkân hazırlar.
- Ölüm oranının azalışı, iktisadi kayıpları önler. Daha açık deyişle, aktif nüfus kadrosuna girmeden önce yapılan bakım ve eğitim masrafları, artık kaybolmayacak demektir.
- Nüfus artışı veya talep artışı, yatırımları, uyaracağı için marjinal tüketim eğilimini yükseltir; marjinal tasarruf eğilimine göre milli gelir de birkaç kat artar.

Günümüzde Almanya, İtalya, Kanada, Güney Afrika ve Avustralya'da nüfus artışını savunan politika uygulanmaktadır. Örneğin tüp bebek uygulaması nüfus artışını hızlandırıcı politikaların bir ürünüdür. Veya bazı ülkelerde doğan çocuk başına vergi indirimi gibi uygulamalar söz konusudur. Refah toplumlarında nüfus artırma düşüncesinin temel amacı ekonomik değil demografiktir. Demografik evrim sürecinin beşinci aşamasında yer alan bu ülkelerde nüfus hem yaşlanmakta hem de azalmaktadır.

Öte yandan, nüfus artışından yana olan görüşe yöneltlen en önemli eleştiri şu ki aslında, az gelişmiş ülkelerde eksik olan sermayedir, emek değil. Nüfus artışı işsizliği körükler. *Nüfus artışına karşı çıkan görüşe göre*, gelişmemiş ülkelerin artan nüfusu, iktisadi kalkınmayı sınırlayıp büyümeyi baskı altına alabilmektedir. Öne sürülen argüman şöyle (Yanardağ, 2003):

- Artan nüfus, sermaye malları aynı kalmak kaydıyla bireylerin yaşam düzeyini düşürür. Aynı tüketim düzeyini sürdürmek veya daha fazla yükseltmek olanağı ancak iktisadi yatırımları artırmakla mümkündür. Aksi takdirde nüfus artışı, üretimi ve gelir artışlarını yavaşlatır. Yani marjinal tüketim eğilimi artınca marjinal tasarruf eğilimi düşer. Böyle olunca, yetersiz tasarruflar, istenilen, sermaye birikimini sağlayamayacak ve işsizlik artacaktır.
- Nüfus artışı daha fazla sermaye kullanımı gerektirir.
- Nüfus artışı, sermaye artışını aşarsa, yoksulluk kısır döngüsüne girilmiş olacaktır. Bu döngüye girmemek için doğumların kontrolü gereklidir. Doğum kontrolü ise kısa dönemde tüm

ülkeye hızlıca yayılamaz. Kontrolün etkileri belki uzun dönemde hissedilebilir.

SONUÇ

Nüfus ve toplum konusunun ele alındığı bu bölümde ilkin nüfus ve nüfus bilim tanımlandı ve nüfusun sosyoloji bilimi açısından önemi üzerinde duruldu. İzleyen başlıkta ortaya konan bilgiler itibariyle toplumsal olguları anlamanın ve açıklamanın yolunun nüfusun karakteristiğini bilmekten geçtiği tespit edilmiş oldu. Nüfussal karakteristik toplumsal nedensel ilişkilerin analizinde bağımsız değişken olarak kullanıldığı için işlevseldir.

Çalışmada ikinci olarak nüfus bilimin bilgi kaynakları tanıtılmıştır. Sayımlar en temel nüfussal kaynaktır. Toplum halindeki insanlar tüm zaman ve mekanlarda kendilerini saymışlardır. 'Kaç kişiyiz?' sözü merak gidermekten öte karnını doyurmak, güç-kudret kazanmak, sosyal-kültürel yaşantının ilişki ağlarını oluşturmak gibi hayatın tüm alanlarında gereksinim duyulan temel bilgidir. Toplumsal değişme açısından da nüfusun nicelik ve niteliği önemlidir. Nüfussal karakteristik bir önceki durum ile kıyaslandığında toplumun gerilediği veya geliştiği değerlendirmesi yapılabilir. Nüfussal bilgi sağlayan ikinci kaynak kayıtlardır. Kayıtlar çok çeşitli ve fakat dağınıktır. Devletin kamusal hizmet sunduğu hastane, okul, emniyet gibi kurumların kayıtları nüfussal bilgi sağlar. Hatta herhangi bir kurumun şikayet masası kayıtları dahi nüfussal bilgi olarak kullanılabilir; şikayetçi kişilerin isimleri, cinsiyet, yaş, şikayet konusu... nüfusun yapısı hakkında genel bir kanaat oluşturabilir. Özel kişilerin kayıtları da nüfussal bilgi kaynağıdır. Örneğin diş doktorunun hasta kaydı pek ala nüfussal veri olarak kullanılabilir. Sayımlar ve kayıtlara ek olarak kişi ve kurumların yaptığı araştırmalar da nüfussal veri sağlar. Özellikle sosyal bilim araştırmalarında katılımcıların öz niteliklerine dair toplanan bilgiler bu türdendir. Örneğin araştırmaların anket ve mülakat formlarındaki aile ile ilgili sorular esas alınarak yerleşimin aile yapısı ortaya konabilir.

Çalışmada özel olarak Türkiye nüfus sayımları tarihçesi ve sayım sonuçlarına göre Türk toplumu nüfusunun temel karakteristiği üzerinde durulmuştur. Tarihsel kökümüz olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başlayan nüfus sayımları aslında Batı toplumları ile eşzamanlıdır. Ancak İmparatorluğun gerileme ve çöküş sürecine denk geldiği için bilgi toplama ve toplanan bilgileri kullanma açısından verimli olamamıştır. Konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan Osmanlı nüfus sayımlarını eleştirenlerin ilk dikkat çektikleri nokta kadınların sayılmamış olmasıdır. Lakin o dönemde Batı Avrupa'da da kadınlar sayılmamıştır.

Bu konu aslında insan haklarının gelişimi ile ilgilidir. Cumhuriyet döneminde ise ulus-devlet'ininşaa sürecinde planlamaya katkısı nedeniyle nüfus sayımlarına ve nüfus kayıtlarına özel önem verilmiştir. Günümüzde Türkiye'nin nüfussal yasaları, kurumları ve uygulama olanak ve kabiliyeti açısından gelişmiş bir nüfus sistemi vardır. Türkiye nüfus sayımlarında ortaya konan bilgilere göre; yakın zaman önce yaşanan yüksek doğurganlığın etkisiyle şu an için Avrupa Birliği ülkelerinden daha genç nüfusumuz var, ancak doğurganlığın giderek düşmesi sonucunda nüfusta yaşlanma eğilimi başlamıştır. Türkiye şu an için hem nüfusun yaşlanmasını önlemek hem de nüfusun niteliğini (eğitim, sağlık, hukuk vd. alanlardaki reformlar ile) yükseltmek çabası içindedir.

Bu bölümde nüfusun temel üç bileşeni olan doğum, ölüm ve göç konusu genel hatları ile açıklandı. Bu üç olgusal sürecin temel kavramları tanımlandı. Bu bilgiler özellikle sosyal bilimlerde ortak tanım anlayışının geliştirilmesi açısından önemlidir.

Nüfus ve toplum konusunda önemli bir başlık nüfus teorileridir. İlgili bölümde ifade edildiği üzere nüfus bilim alanında teoriler yetersizdir. Malthus öncesinde nüfusa dair söylenmiş sözler teori sayılamaz. Ekonomi-politik ve din kurumlarının etkisi altında ve nüfus artsın mı artmasın mı sorusu etrafında tartışma yürütülmüştür. Aslında Konfüçyüs'ün, Platon ve Aristo'nun, İbn-i Haldun'un, Kilisenin, merkantilistlerin... vd. görüşlerine *nüfus politikası* demek daha doğrudur. Malthus'un görüşlerini ilk bilimsel teori olarak kabul etmek doğru olacaktır. Malthus, Mill, Boserup ve Roma Kulübü'nün teorik açıklamalarında ana sorunsal nüfus ve kaynaklar arasındaki dengesizlik durumunun *ne* ve *nasıl* olduğudur. Teorisyenler bu sorunsalı analiz etmişler ve çözüm önermişlerdir. *Malthus*'un hesaplamasına göre geometrik dizi halinde artan nüfus hacminin insanlığın felaketine yol açmaması için toplumun geliştireceği otokontrol mekanizması müdahale etmelidir. Bu görüşü eleştiren sosyalistlere göre temel sorun kapitalist sistemin kendisidir. Sosyalist nitelikte yeni baştan kurulacak toplumsal düzen nüfussal soruna çözüm olacaktır. Biyolojik ve kültürel yaklaşımla konuyu ele alanlara göre ise toplumsal değişme sürecinin ileri aşamasında uzmanlaşma, teknolojik gelişme ve girift ilişkiler yardımıyla nüfussal sorunlara çözüm üretilebilecektir. Yani gelişmiş organizma ve gelişmiş kültür, kaynaklar üzerinde var olan nüfus baskısını giderebilir. Bu tartışmayı takip eden J. S. Mill, duruma göre '*en uygun nüfus*' kavramını ortaya atmıştır. Buradaki '*en uygun*' sözü, '*işgücü başına verimin en yüksek olduğu nüfus hacmi*' anlamındadır ve ekonomiyi incelemektedir. En uygun nüfus yaklaşımı demografik çözümlemede işlevsel gibi gözükse de '*tek değişkenli*' açıklama olması değerinden

kaybettirmektedir. Yeni nüfus teorilerinden '*Boserup Modeli*' farklı yaklaşımıyla belli süre ilgi görmüştür. Malthus'un karamsar teorisine katılmayan Boserup'a göre, 'nüfus artarsa bu nüfusu besleyebilecek tarım teknolojisi de gelişir ve besin maddeleri arzı da artar'. II. Dünya Savaşı sonrasında genetiği değiştirilmiş tohumlar, kimyasal gübreler, yeni teknolojinin kullanıldığı tarım aletleri, sulama ve drenaj sistemleri, kolay ve ucuz lojistik vd. gelişmeler 'yeşil devrim' denilen yeni gıda üretim sistemi dönemini başlatmıştır. Bunun benzeri denizlerde deniz ürünleri için geçerlidir. Ona da 'mavi devrim' denilmektedir. Tüm bunlar Boserup'ın görüşünü desteklemiştir. *Roma Kulübü* ise Malthus'un klasik 'karamsar' görüşünü disiplinlerarası yaklaşımla ve yeni argümanlarla yeniden dillendirmiştir. Kulüp nüfussal gelişmeyi çok boyutlu analiz etmektedir. Buna göre; dünyadaki nüfus artışına paralel olarak üretim ve tüketim aşamalarında hem kaynaklar hem de kirlilik artmaktadır, ama bu artış sınırlara yaklaşmıştır ve aniden duracak; dünya felaketi yaşayacaktır. Felaketi önlemenin yolu yeni bir zihniyetin geliştirilmesine bağlıdır. Doğaya uygun yeni zihniyette kapitalist sistemin öğrettiği 'büyüme' kavramına yer verilmemelidir. Ve nüfussal sorunların ve çözümlerin artık ulus-devleti aşan küresel boyutta olduğu kabul edilmelidir.

Tüm bu nüfus teorileri hala tartışılmaktadır. Teorilerde sunulan nüfusa ve kaynaklara dair müdahale önerileri ise ekonomi-politik nitelikli olduğu için devletler, hükümetler, sosyal sınıflarca ortak kabuller oluşturulamamaktadır.

Uygulamada belirli bir nüfus teorisi esas alınsın veya alınmasın nüfus politikaları geçerlidir. Nüfus politikaları ise tahterevallinin iki ucu gibi 'nüfus artsa iyi olur' ve 'nüfus artmasa daha iyi olur' görüşleri çerçevesinde yürütülmektedir. Aslında siyasete bulaşmadan, bilimsel olarak, her toplumun tarihsel süreçte belirlenen toplumsal yapı ve koşullarının kendine özgü olduğu ve buna uygun nüfus politikasının geliştirilmesinin daha uygun olacağı söylenebilir. Benzer özellikteki toplumlar için geçerli olabilecek nüfus politikalarından da söz edilebilir. Örneğin yaşlı Avrupa için nüfus artışını esas alan, aile değerlerini güçlendirebilecek nüfus politikalarının gerekli olduğu iddia edilebilir.

Sonuç olarak, çok kez sayı ve oran olarak algıladığımız nüfus konusu, toplumsalın önemli boyutudur. Özellikle sosyal bilimler için nüfus, hem araştırılan hem de araştırmalara veri sağlayan sosyolojik olgudur. Toplumsal gelişme açısından formel ve sosyal nüfus bilimin ürettiği bilgilere gereksinimimiz var.

KAYNAKÇA

AKAN, V. (2010). *Birey ve toplum. Sosyolojiye giriş*. İstanbul: Beta.

ANONİM 1 (2014). *Bu ülkelerde nüfus tehlikeli bir hızla azalıyor*. 23.02.2014. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonnet/16304142.asp>

ANONİM 2 (2014). *Demographia world urban areas (World agglomerations)*. 23.02.2014. <http://demographia.com/db-worldua.pdf>

ANONİM3. (2014). *The census through history*. 23.02.2014. <http://www.census.ie/-in-History/The-Census-through-History.150.1.aspx>

ANONİM 4. (2014). *Domesday*. 23.02.2014. <http://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/>

ANONİM 5. (2014). *İnka uygarlığı hakkında bilgi*. 24.02.2014. <http://www.yardimcikaynaklar.com/inka-uygarligi-hakkinda-bilgi/>

ANONİM 6. (2014). *Quipu*. 24.02.2014. <http://5temmuz2009.blogspot.com.tr/2009/07/kipu-quipu.html>

ANONİM 7. (2014). *Haber: AB'de evlilik dışı doğum oranı artıyor*. 01.03.2014. <http://www.haber7.com/avrupa/haber/1006462-abdc-evlilik-disi-dogum-orani-artiyor>

ANONİM 8. (2014). *Zonguldaklılar, Karabüklüler ve Bartınlılar neden ölüyor?* 01.04.2014. <http://m.pusulagazetesi.com.tr/hdctay.php?aid=39917>

ANONİM 9. (2014). *Incidence and prevalence of chronicdisease*. 27.02.2014. <http://mpkb.org/home/pathogenesis/epidemiology>

BEHAR, C. (1982). *Nüfusbilimin nesnesi nüfusbilime başka bir bakış II, Toplum ve Bilim*. Sayı 17, Bahar 1982, 116–139.

BOSERUP, E. (1981). *Population and technological change: A study of long-term trends*. Chicago: University of Chicago.

- CASTERLINE, J. B.** (2003). Demographic transition. *Encyclopedia of population*. P.G. Demeny and G. McNicoll (eds). New York: Macmillan Reference USA.
- CERİT, S.** (1985). Türkiye’de tarihi demografinin konumu. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 3-2, 105-113.
- CİLLOV, H.** (1974). Türkiye nüfusundaki gelişmeler ve bu gelişmeye etken olan amiller. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 6-1/2, 10-12.
- DALY, H. E.** (2003). Limits to growth. *Encyclopedia of population*. P.G. Demeny and G. McNicoll (eds). New York: Macmillan Reference USA.
- DANIŞ, D.** (t.y.) *Nüfus Sosyolojisi*, TÜBA Ulusal Açık Ders Malzemeleri. 01.06.2016.
<http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=86>
- DEMENY, P.G. & MCNICOLL, G.** (eds) (2003). *Encyclopedia of population*. New York: Macmillan Reference USA.
- Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE]** (1995). *Türkiye nüfusu, 1923-1994 demografi yapısı ve gelişimi, 21. yüzyıl ortasına kadar projeksiyonlar*. Yayın no: 1839. Ankara: DİE
- Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE]** (2003). *2000 genel nüfus sayımı: nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri*. Yayın no: 2759. Ankara: DİE
- DÖNMEZER, S.** (1978). *Sosyoloji*. No: 299/526. İstanbul: İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı.
- GIDDENS, A.** (2012). *Sosyoloji*. (Çev. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı.
- GRAUNT, J.** (1662). *Natural and political observations made upon the bills of mortality*, London: Royal Society.

GUILLARD, A. (1855). *Elements de statistique humaineoudémographiecomparée*. Paris: Guillaumin et CieLibraires.

GÜNEŞ, H. H. (2009). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 8-28, 126–138.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜ NEE] (2014). *2013 Türkiye nüfus ve sağlık araştırması*. Yayın No: NEE-HÜ.14.01. Ankara: HÜ NEE, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK.

HOŞGÖR, Ş. ve TANSEL, A. (2010). *2050'ye Doğru nüfusbilim ve yönetim: eğitim, işgücü, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerine yansımalar*. Yayın No: TÜSİAD-T/2010/11/505. İstanbul: TÜSİAD

ISSAWI, C. (1977). Population and resources in the Ottoman Empire, *Studies in eighteenthcenturyIslamic history*, T. Naff and R. Owen (eds.), London: Feffer&Simons.

KIRAY, M. B. (1974). Sosyal yapı ve nüfus artışı etkileşimi. *Anne İdaresi Dergisi*. 7–4, 3–10.

KOÇ, İ. vd. (2010). *Türkiye'nin demografik dönüşümü 1968–2008*. Ankara: H.Ü. N.E.E.

MORTIMORE, M. (2003). Technological change and population growth. *Encyclopedia of population*. P.G. Demeny and G. McNicoll (eds). New York: Macmillan Reference USA.

NATIONAL GEOGRAPHIC TÜRKİYE (2011). *Nüfus 7 Milyar*, No: 117, Ocak 2011.

NELSON, S. (06 Mayıs 2013). *CensusBureau linkspoverity with out-of-wedlockbirths*. 02.03.2014.
<http://www.usnews.com/news/newsgram/articles/2013/05/06/census-bureau-links-poverty-with-out-of-wedlock-births>

ORUÇ, E. vd. (2010). *Ortaöğretim coğrafya 11*, Ankara: M.E.B.

- ÖZBAY, F.** (2015). *Dünden bugüne aile, kent ve nüfus*. İstanbul: İletişim.
- ÖZBERK, E.** (2006). *Nüfus politikaları ve kadın bedeni üzerinde denetim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: A.Ü. S.B.E. Kadın Çalışmaları A.B.D.
- PEKER, M.** (2012). Türkiye’de nüfus politikası 1980–1988. *Toplum ve Bilim*. 51–52. 103–116.
- SHORTER, F. C. ve GUİLİVENCİ, B.** (1971). *Türkiye demografyası*: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nce İzmir’de düzenlenen bir toplantının bildirileri, 21–24 Şubat 1968. Edit. Bozkurt Güllüvencî ve Frederic C. Shorter. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- TÜMERTEKİN, E.** (1994). *Beşeri coğrafya*. Yayın no: 3819/2464. İstanbul: İstanbul Ün.
- Türk Dil Kurumu [TDK]** (t.y.). Türkçe sözlük: ‘nüfus’. 24.07.2016. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_karistirilan&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5795154aa0c8e2.46805127
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]** (28 Ocak 2016). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları 2015*. Haber Bülteni, Sayı 21507, 01.06.2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]** (24 Mart 2016). *Ölüm nedeni istatistikleri, 2015*. Haber Bülteni, Sayı 21526, 01.06.2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21526>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]** (26 Nisan 2016). *Doğum yeri istatistikleri 2015*. Haber Bülteni, Sayı 24562, 01.06.2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24562>
- ÜNER, S.** (1972). *Nüfusbilim sözlüğü*. No: D–17. Ankara: H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü.

*Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU,
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ*

WEEKS, J.R. (2007). *Population: an introduction to concepts and issues*, Belmont, USA: ThomsonHigher Education.

YANARDAĞ, M. Ö. ve ÖZGEN, Ü. (2003). Nüfus kavramı ve Türkiye’de nüfusun gelişim sürecinin değerlendirilmesi, *Mevzuat Dergisi*. 6-66, 1-17.

YUMUŞAK, İ. G. (1996). İktisadi açıdan nüfus teorileri, *Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 1, 163-174.

YÜCEŞAHİN, M. M. (2011). Küresel bir süreç olarak demografik dönüşüm: mekânsal bir değerlendirme. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 9-1, 11-27.

ÖZGEÇMİŞLER

EDİTÖRLER

Doç. Dr. D. Ali ARSLAN

1971 yılında Ankara'da doğdu. 1992 yılında, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, çağdaş sosyoloji teorileri alanında birinci yüksek lisans çalışmasına başladı.

1993 yılında YÖK'ün sınavlarında başarılı olup, yurt dışında yabancı dil eğitimi görmek ve akademik çalışmalar yapmak için devlet bursu kazandı. Aynı sınav sonucunda, YÖK tarafından Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne akademisyen olarak atandı. 1993 yılında İngiltere'ye gitti. İngilizce dil eğitiminin ardından, ikinci yüksek lisansını İngiltere'de Surrey Üniversitesi (University of Surrey) Sosyoloji bölümünde, "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Social Research Methods)" alanında tamamlayıp bilim uzmanı oldu. Yüksek lisans tezi ile başladığı siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi alanındaki çalışmalarını, ilerleyen süreçte de devam ettirdi. Doktora çalışmasını da yine İngiltere'de Surrey Üniversitesi'nde, siyaset sosyolojisi alanında yaptı. Yurt dışında bulunduğu süre zarfında, sosyolojinin farklı alanlarında çok sayıda uluslararası konferans, kurs ve eğitim seminerlerine katıldı.

6 yıl süren yurt dışı çalışmalarının ardından, 1999 yılında, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'ne geri döndü. 2003-2006 yılları arasında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde yönetici (dekan yardımcısı ve bölüm başkanı) ve öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2000 yılında, sosyoloji bölümünde Yrd. Doçent oldu. 2012 yılında ise Siyaset Sosyolojisi Doçenti oldu. 2006 yılından beri Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Ali Arslan siyaset sosyolojisi, sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri, istatistik, kamuoyu araştırmaları, siyasal iletişim ve propaganda, iletişim sosyolojisi, Avrupa Birliği'nin siyasi ve kültürel

yapısı, elit sosyolojisi, yönetim sosyolojisi, iktidar analizinde yeni yaklaşımlar, ... alanında lisans ve lisansüstü dersler vermektedir.

Yazarın başta siyaset sosyolojisi ve elit sosyolojisi olmak üzere, sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri, aile sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, köy sosyolojisi ve toplum kalkınması, halkbilim, medya ve iletişim sosyolojisi... gibi alanlarda yüzden fazla Türkçe, İngilizce ve İspanyolca yayınlanmış ulusal ve uluslararası makalesi, kongre ve sempozyum bildirisi bulunmaktadır. İngiltere'den Japonya'ya, Rusya-Tataristan'dan Güney Afrika'ya ve Kanada'ya kadar farklı ülkelerde, kongre ve sempozyumlara tebliğ sunmuştur. Ayrıca üçü İngilizce, üçü İngilizce'den Türkçe'ye çeviri olmak üzere 30'u aşkın kitap ve kitap bölümü yazmıştır. Arslan evli ve 2 çocuk babasıdır.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çağlayandereli

1967 Konya doğumludur. Çağlayandereli 'Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleleri: Gedikpaşa Örneği' isimli doktora tezini 2005 yılında İ.Ü. Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır.

Yazar, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. Kent Sosyolojisi, Köy Sosyolojisi, Siyaset Sosyolojisi ve Demografya alanlarında çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Yazarın yayınları arasında Ortakent Esnafı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma – Sivas Örneği (Cumhuriyet Üniversitesi, No 66, 1997), Mafya Dizilerinin Gençlik Üzerindeki Etkisi (İstanbul Emniyet Müdürlüğü & İ.Ü. Sosyoloji Bölümü ortak-özel yayını, 2003) ve Her Yönüyle Polatlı – Demografik ve Sosyolojik Analizler (Polatlı Belediyesi, 2007) öne çıkanlardır. Yazarın bunların dışında kitap bölüm yazarlığı, ulusal hakemli dergilerde çok sayıda makale yazarlığı ve ulusal ve uluslararası kongrelerde bildirileri bulunmaktadır.

Çağlayandereli, Sosyoloji Derneği'nin ve Avrasya Sosyologlar Derneği'nin üyesidir. Yazar evli ve bir çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu

1961 Çankırı doğumludur. Yazarın lisans (1984), yüksek lisans (1988) ve doktorası (1993) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ndedir. 1999 yılında araştırma görevlisi olarak göreve başladığı bu bölümde (2004-2007 Almatı Kültür ve Tanıtma Müşavirliği dönemi hariç) 2005 yılında emekli olana dek çalışmıştır. Tüfekçioğlu şu an için İstanbul Arel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi ve Bölüm Başkanı'dır. İletişim Sosyolojisi, Siyaset Sosyolojisi, Kent Sosyolojisi ve Türk Dilli ülkeler ve toplumlar konu ve alanlarında çalışmaktadır. Yazarın yayınları arasında İletişim Sosyolojisine Başlangıç, Gecekondu dan Varoşa Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği: Bayramtepe (İBB, 2015) ve İstanbul'da Sokaklar ve İsimleri Üzerine Bir Alan Araştırması: Cihangir-Fındıkzade-Pendik Örneği (yayın aşamasında) öne çıkanlardır. Yazarın bunların dışında birçok kitapta editörlük ve bölüm yazarlığı, ulusal hakemli dergilerde çok sayıda makale yazarlığı ve ulusal ve uluslararası kongrelerde bildirileri bulunmaktadır.

Tüfekçioğlu, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Müdürlüğü 2008-2011; İstanbul Üniversitesi Senatosu Üyeliği 2008-2011; İstanbul Üniversitesi Rektör Danışmanlığı 2011-2015; İstanbul Üniversitesi Uluslararası Akademik İlişkiler Kurulu Üyeliği 2011-2015; İ.Ü. Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanlığı 2011-2015 ve İstanbul Arel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Tüfekçioğlu, 2004 yılında üç yıllık süreyle diplomatik bir görevle T.C. Kazakistan Almatı Büyükelçiliği bünyesine Kültür ve Tanıtma Müşaviri olarak atandı. Bu dönemde Kazakistan'da ve Orta Asya bölgesi ülkelerinde üniversitelerin sosyoloji birimleri ve sosyoloji çevreleri ile ilişki kurdu. Al Farabi Kazak Devlet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde iki sene lisans ve yüksek lisans dersi verdi, çok sayıda bilimsel kongre ve toplantıya tebliğ sundu. İletişim Sosyolojisine Başlangıç isimli kitabı Kazakistan Sosyologlar Birliği tarafından Rusça yayınlandı ve Kazakistan'da sosyoloji eğitimi veren kurumlara ders kitabı olarak tavsiye edildi. Ayrıca Baykan Sezer'in "Türk Sosyolojisinin Ana

Sorunları” kitabını Rusça’ya çevirterek yayınlattı. Türk Dünyası Sosyologlar Birliği’nin kurucuları arasında yer aldı. Söz konusu Birlik değişik ülkelerde 6 kongre düzenledi. 2011-2014dönemibirliğin başkanlığınıyürüttü.Bufaaliyetleriyürütmekiçin 2006 yılında İstanbul’da kurulan Avrasya Sosyologlar Derneği’nin kurucuları arasında yer aldı ve 2013 yılında derneğin başkanlığınıgetirildi.

Prof. Dr. Hayati Tüfekçioğlu, yaptığı akademik, bürokratik çalışmalar neticesinde şu ödüllere layık görülmüştür: Kazakistan-Türkiye Dostluk ve İşbirliğini Geliştirme Madalyası; Kazakistan Cumhurbaşkanlığı Sosyoloji Akademisi Onur Üyeliği Madalyası; Başkurdistan Sosyologlar Birliği Onur Üyeliği Madalyası; Rus Sosyologlar Birliği İşbirliğini Geliştirme ve Onur Üyeliği Madalyası; Kazakistan Cumhuriyeti K. JubanovAktöbe Devlet Üniversitesi Fahri Profesörü. Tüfekçioğlu evli ve iki çocuk babasıdır.

Doç. Dr. İlknur MEŞE

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun olduktan sonra Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans ve yine aynı üniversitenin Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde doktora eğitimi gördü. Giresun Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi olan Meşe, Türkiye modernleşmesi, siyasal kimlikler, toplumsal cinsiyet ve kadın üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Doç. Dr. Şeref ULUOCAK

Doç. Dr. Şeref ULUOCAK 1972 yılında Ankara’da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden 1995 yılında mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji anabilim Dalında, Doğa Bilimleri-Kültür Bilimleri Ayrımında Sosyolojik Açıdan Kuramlaştırma Sürecinin Tartışılması başlıklı tezi ile 1999 yılında yüksek

lisansını tamamladı. Sosyo-Bilişsel Ve Politik İletişim Süreçleri

Toplum olarak adlandırılan sosyal gerçeklik insanın, yaşadığı doğal ve fiziki çevresiyle ba edebilmek için çabalarının neticesinde doğmuştur. Uzun yıllar öncesinde insanlar ,kendi çabaları ile başaramadıkları işlerin üstesinden gelebilmek için, öteki insanlarla dayanışma içinde olmanın ve onlarla güç birliği yapmanın bir mecburiyet olduğunu fark etmişlerdir. Bu insanların arasında karşılıklı etkileşimi ve iletişimi doğurmuştur. Bir başka ifadeyle bunların neticesinde sosyal ilişkiler doğmuştur. Bu karşılıklı ve amaca yönelik ilişkileri sosyologlar toplumsal ilişki ya da beşeri münasebet olarak adlandırırlar. Toplumun temelini de insanların arasında gerçekleşen bu sosyal ilişkiler oluşturur. Daha net bir ifadeyle toplum, insanların birbirleriyle ilişkiye girme mecburiyetinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi bazıların sandığının aksine sosyoloji, hayatın gerçeklerinin bilimidir. Sıradan ve olağanı bilimidir. Daha öz bir anlatımla sosyoloji bilimi, ilginç olanın- marjinalin değil, günlük hayatı bilimidir. Sosyolojiyi özel kılan da, insanın duygu, düşünce, tutum, davranış ve deneyimleri ile; bunlarla ilişkili olarak şekillenen ve günlük yaşamın temelini oluşturan kültür, sosyal gruplar, organizasyonlar ve toplumsal kurumlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi konu edinen bilim olmasıdır. Bu bağlamda, sosyoloji biliminin temel görevlerinden biri de, insanların kendilerinin de bir parçası oldukları günlük yaşamlarını anlamalarına, anlamlandırmaların yardımcı olmak ve hayatta karşılaşılabilecekleri sorunlara etkili çözüm yolları üretebilmelerine katkı sağlamaktır. Bizleri, bu kitabı hazırlamaya iten temel düstur da bu tespitler oldu. Bu eser, birbirinden çok farklı birikim ve deneyimlere sahip, farklı kurumlarda görev yapmakta olan 15 sosyoloğun ortak çabalarının sonucunda hayat buldu. Eser okuyuculara, günlük hayatı ilgilendiren konularda, toplum denilen soyut gerçeklik hakkında geniş kapsamlı bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir. Çalışma ekibi olarak, uzun yıllardan beridir öğrendiklerimizin bir kısmını, sistematik olarak okuyucu ile paylaşma istedik. 20 bölümden oluşan çalışma insana, bilime, bilgiye, günlük hayatta olup bitenlere sosyolojiye, topluma ilgi duyanlara, kısacası herkese hitap edebilecek nitelikte tasarlandı. Yalnızca içindekiler kısmına göz atmak, çalışmanın hitap ettiği okur kitlesinin ne denli geniş olduğuna dair bir fikir verecektir. Ayrıca eser, üniversite eğitiminin her kademesinde, farklı derslerde ve farklı bölümlerde okutulabilecek bir ders kitabı, ya da yardımcı ders kitabı olarak da değerlendirilebilecek bir yapı ve işleve de sahiptir. Özetle hayata, topluma, insanı dair olana ve bilime ilgi duyan herkesin bu kitapta işine yarayacak bir şeyler bulabileceği ihtiyacı olduğunda tekrar açıp bakabileceği; okuyup faydalanabileceği bir başucu kitabı hazırlamayı hedefledik. Buna ilaveten sosyoloji ileilgilenen, toplumun yapı, kuruluş ve işleyişini merak eden her eğitim düzeyinden ve hermeslek grubundan, kısacası toplumu her kesiminden insan kendi işine yarayacak az ya da çok bir şeyler bulabilecek bu eserde

Doç. Dr. D. Ali ARSLAN

Fotokopi korsan kitaptır.
Korsan kitap emek hırsızlığıdır.
fotokopi yoluyla emek hırsızlığına
HAYIR!

ISBN: 9786058454774

9 786058 454774

Paradigma Akademi

